

920
Serie II E 3

No. 7

920

ONZE KOLONIEN
ONDER REDACTIE VAN
R. A. VAN SANDICK C.I.

E

Z. Nos 0,40

SERIE ION^{de} 3,-

3

DE INLANDSCHE DORPSGEMEENSCHAP

P. JAVA, DOOR T. J. BEZEMER, LEERAAR AAN

2

DE RIJKS-LANDBOUWSCHOOL TE WAGENINGEN

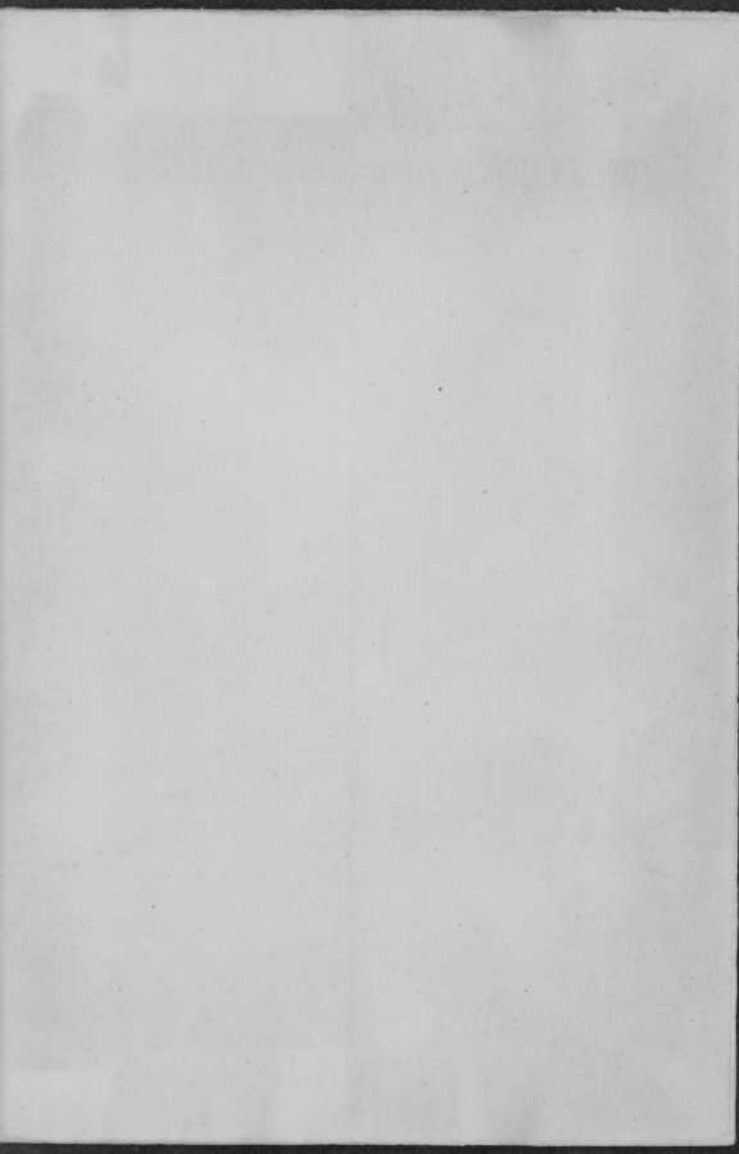
7

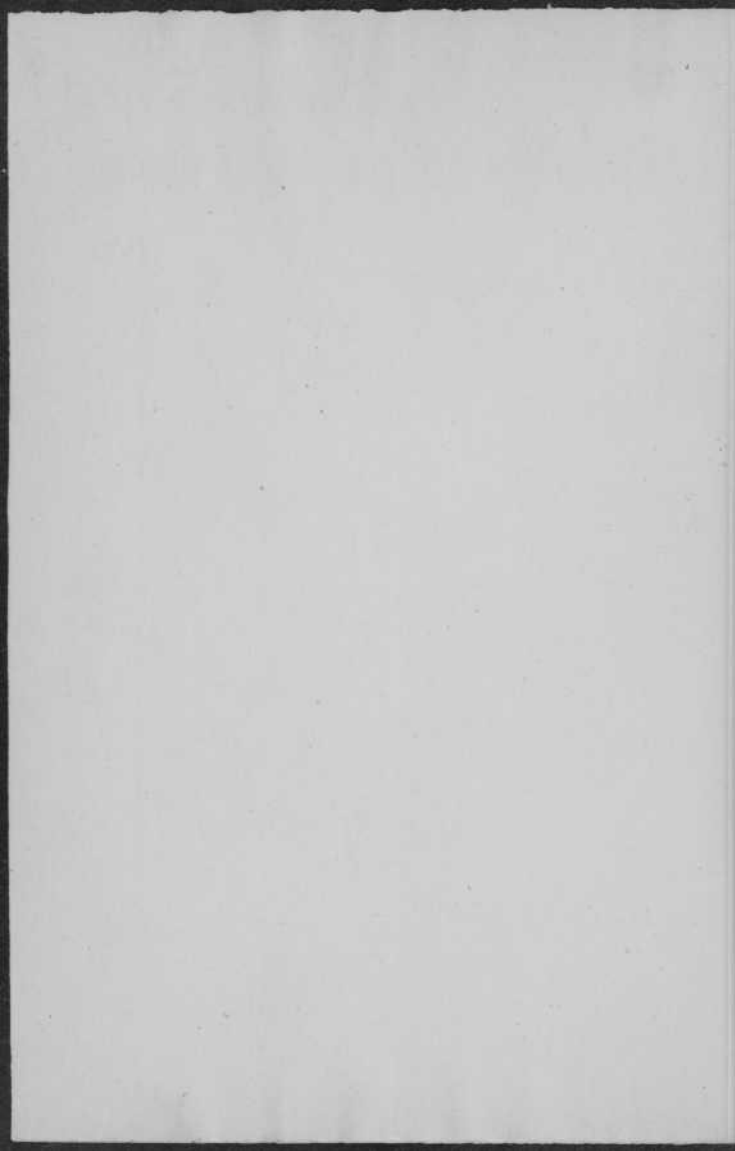
HOLLANDIA-DRUKKERIJ BAARN

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

2289 8685

1916/2
D

92083
II:7

De Inlandsche Dorpsgemeenschap op Java

ors

DOOR

T. J. BEZEMER

BAARN
HOLLANDIA-DRUKKERIJ
1916

Inleiding

Hoewel er in den Oost-Indischen Archipel wel eenige kleine volksstammen zijn, zooals de Poenans in Centraal-Borneo, en de Koeboes aan de Oostkust van Sumatra, die nog (of tot voor zeer korten tijd) geheel in den nomadischen toestand verkeeren, zoo kan men toch over het algemeen wel zeggen, dat de bevolking van den Archipel reeds sedert eeuwen tot het gezeten leven is overgegaan. De nauwere aanraking met hen omringende, hooger staande Inlandsche stammen, is oorzaak dat het aantal der zwervende jagerstammen in den tegenwoordigen tijd snel vermindert.

Evenwel vindt men bij verschillende volksstammen in Indië nog vaak een toestand, dien men half-nomadisch zou kunnen noemen, hierin bestaande, dat binnen een zeker gebied de nederzettingen telkens verplaatst worden, omdat men afwisselend een ander stuk grond in gebruik neemt, telkens een ander stuk van den bebouwbaren grond ontgint. Zulks gebeurt bijv. nog menigmaal bij de Bahau- of Kajan-Dajaks, die in Centraal Borneo, aan den bovenloop der Kapoeas en der Mahakam wonen, hoewel men deze stammen overigens tot de gezeten stammen kan rekenen.

Maar zelfs in bergstreken op Java vindt men nog vaak iets, wat aan dezen toestand herinnert: zoo lezen wij op pag. 1 van de „Beschouwingen omtrent den Landbouw in het algemeen, in verband met de toestanden op Java, door den (toenmaligen) Houtvester S. P. Ham:

„In eene mededeeling van den resident van Kedoe omtrent „den invloed der herbebosschingen in de vroegere residentie

„Bagelen op den economischen toestand der bevolking wordt „onder meer het volgende gezegd:

„„De ongetwijfeld urgente maatregel der herbebossching „„kon niet worden uitgevoerd zonder de beschikking over „„de terreinen der hoogere bergstreekhellingen, die voor een „„belangrijk deel door de bevolking worden gebruikt voor „„de teelt van padi gôgô en andere pôlô-widjô. De bevolking „„was gewoon dezen grond eens in de drie of vier „„jaar te beplanten en moest nu dezen grond missen””.

Bij de waarneming van een dergelijken toestand rijst allicht de vraag: Kan de inlander, of een groep van inlanders dan zoo naar willekeur over den grond beschikken, en komt zij bij een dergelijke handelwijze niet in botsing met de belangen van andere individuen of groepen? Hierop kan geantwoord worden, dat, in het algemeen gesproken, op allen grond in Indië een zeker recht, een beschikkingsrecht wordt uitgeoefend, met dien verstande, dat er natuurlijk zeer goed neutrale terreinen tusschen die „invloedssferen”, kunnen liggen, die, hetzij moeilijk toegankelijk, hetzij voorloopig nog onnoodig en dus ongebeerd zijn. Dat beschikkingsrecht berust steeds bij een groep van personen, bij een inlandsche rechtsgemeenschap; de leden dier gemeenschap hebben als zoodanig rechten binnen dat gebied die aan niet-leden niet toekomen: het recht van ontginning der onbebouwde gronden, het inzamelen van boschprodukten, de jacht enz.

Uit dit allerwege in den Archipel te constateeren verschijnsel blijkt dus, dat daar overal scherp omlijnde groepen van personen bestaan, die door een zekeren band verbonden zijn; die een rechtsgemeenschap ¹⁾ vormen, met eigen vermogen; uit andere verschijnselen, die hier niet ter zake doen, blijkt dat bij die groepen ook eigen gezag en eigen rechtspraak kan berusten.

Deze gemeenschap valt echter in den Archipel niet steeds samen met de dorpsgemeenschap, waarmede wij in dit boekje te maken hebben. In sommige streken is dit wel het geval, b.v. bij de Dajaks van Centraal-Borneo. Daar vormt de zoogenaamde stam, dus een genealogische groep, niet

¹⁾ Vgl. Prof. Mr. C. van Vollenhoven. Het adatrecht van Nederl.-Indië p. 136—144.

alleen soms de hoogste rechtsgemeenschap, maar tevens woont vaak zulk een stam in één dorp, en vormt dus tevens de dorps-gemeenschap. Bij de Toradja's van Midden-Celebes berust eveneens de rechtsgemeenschap op genealogischen grondslag; maar een stam is daar verspreid over verschillende dorpen, en terwijl de stam in zijn geheel geen eigen vermogen of gezag heeft, komen deze wel toe aan de gezamenlijke bewoners van elk dorp. In de Gajo-landen (Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden) daarentegen, waar ook de stam de hoogste rechtsgemeenschap vormt, zijn de dorpen niet meer dan buurten van samenwoning, waarin personen van verschillenden stam voorkomen, zoodat daar van een dorpsgemeenschap feitelijk geen sprake is.

Anders is wederom de toestand, waar de hoogste rechtsgemeenschap die is, welke berust op territorialen grondslag, d. w. z. waar een band bestaat tusschen personen die, hoewel van verschillenden stam, toch een gemeenschap vormen, omdat zij hetzelfde grondgebied bewonen. Hierbij kunnen zich in hoofdzaak twee gevallen voordoen:

a. Terwijl de territoriale de hoogste rechtsgemeenschap vormt, hebben de genealogische groepen, waaruit de bevolking dier gemeenschap bestaat, hun karakter van (lagere) rechtsgemeenschap behouden, en bezitten dus nog eigen gezag en vermogen. Hiervan vinden wij een voorbeeld in de nagari der Padangsche Bovenlanden; deze, de dorpsgemeenschap is de hoogste, maar daaronder bestaan, als lagere rechtsgemeenschappen, de stamdeelen en families.

b. Het tweede geval is, dat aan afstamming of verwantschap geen beteekenis meer wordt toegekend ten opzichte van de samenstelling der rechtsgemeenschap; niet alleen is de territoriale de hoogste, maar tevens de eenige; stam, geslacht of familie vormt geen rechtsgemeenschap daaronder. Dezen toestand vinden wij op Java, waar de desagemeenschap bestaat uit allen die het gebied van het dorp bewonen, onverschillig of zij familie van elkaar zijn of niet. Welke ook overigens de verschillen mogen zijn tusschen een Inlandsche gemeente op Java en eene in Nederland of elders in Europa, zeker is het, dat in beginsel en aard zij onder alle Indonesische dorpsgemeenschappen toch de meeste gelijkenis vertoont met een Westersche gemeente.

Daar de Inlandsche gemeente op Java het best en langst

bekend en 't grondigst in hare instellingen bestudeerd is, bepalen wij ons in dit boekje tot de beschrijving van de voornaamste bijzonderheden der Inlandsche gemeente op Java.

Geschiedenis

Het is zeker geen toeval, dat de, naar onze Westersche beschouwing hoogste vorm van dorpsgemeenschap juist op Java gevonden wordt; immers, in het algemeen kan gezegd worden dat dit eiland het verst in beschaving gevorderd is, mede tengevolge van uitheemsche invloeden welke daár meer dan elders in den Archipel gewerkt hebben. Is daarmede gezegd, dat de Javaansche *désa* als dorpsgemeenschap geheel aan vreemden invloed te danken is, en wel aan den invloed dier eerste kolonisten, welke zooveel nieuws op Java gebracht hebben, de Hindoes? Naar het ons voorkomt, kan reeds uit het meegedeelde omtrent het bestaan van dorpsgemeenschappen overal elders in den Archipel het besluit getrokken worden, dat die vraag ontkennend beantwoord moet worden, al zal de vorm der *desa*gemeenschap stellig ook van de Hindoeëkolonisatie invloed ondervonden hebben.

Zonder uit te gaan van de stelling, dat overal in den Archipel de maatschappij precies denzelfden ontwikkelingsgang moet hebben doorlopen, kan men toch wel aannemen, dat in oorsprong de Javaansche gemeente min of meer overeenkomst zal hebben vertoond met hetgeen nu nog bij meer primitieve samenlevingen in den Archipel wordt aangetroffen, waar genealogische groepen den grondslag der samenleving uitmaken. Deels door eigen ontwikkeling, deels door vreemden invloeden zou dan uit dien primitieven vorm de tegenwoordige Javaansche *désa*gemeenschap ontstaan zijn.

De invloed der Hindoes zal vooral tengevolge gehad hebben, dat de genealogische band van hoe langer hoe minder beteekenis werd voor het vormen van een rechtsgemeenschap. Immers, die invloed openbaarde zich in de Javaansche maatschappij vooral, behalve door de invoering van het kastenwezen, in de stichting der despotische Hindoe-Javaansche rijken, met sterk-centraliseerende karaktertrekken. In dergelijke rijken is moeilijk plaats voor genealogische groepen met stam- of familiehoofden; wel voor territoriale eenheden met door het centraal gezag aangestelde of daarvoor erkende bestuurders.

De Islam als zoodanig zal op het gemeentewezen op Java weinig of geen invloed geöfend hebben; te minder, daar de overgang der Javaansche vorsten tot het Mohammedanisme in hun staatsrecht weinig verandering gebracht heeft. Van veel meer belang is de stelling geweest, die, hoewel noch in het Hindoerecht, noch in het Mohammedaansche recht geworteld, toch blijkbaar sedert eeuwen voor de Javaansche vorsten gegolden heeft, dat „de Vorst is eigenaar van den grond”. Tot welke konsekwenties deze theorie geleid heeft, althans in de meer onmiddellijke nabijheid der vorstenzetels, is te zien in de Vorstenlanden, waar de dèsa als rechtsgemeenschap niet bestaat, en de dorpen niets meer zijn dan buurten van samenwoning ¹⁾.

De Oostindische Compagnie liet zich over het algemeen niet in met de inwendige aangelegenheden der Javaansche maatschappij. Van een rechtstreekschen invloed van dit lichaam op de Inlandsche gemeenten zijn dan ook geen sporen aan te wijzen. Indirect zal zeker die invloed zich wel hebben doen gelden, daar de aanwezigheid der O. I. Compagnie in het algemeen een aanmerkelijke verzwaring van cultuur- en heerendiensten voor de Javaansche bevolking medegebracht heeft.

Tot in de eerste jaren der vorige eeuw, dus zelfs nadat Indië reeds onder het Staatsbewind gebracht was, hadden de dèsa-instellingen op Java weinig de aandacht der Regeering getrokken, zoo weinig zelfs, dat de in 1802 ingestelde Staatscommissie, waarvan Mr. Nederburgh en Dirk van Hogendorp de meest op den voorgrond tredende leden vormden, er niet van spreekt. Zooals ten opzichte van zoo-veel andere zaken op Java was het ook hier weer RAFFLES, de Luitenant-Gouverneur-Generaal van Java tijdens het Engelsche tusschenbestuur (1811—1815) die het eerst van het dorpsbestuur rept. Hij spreekt n.l. over demang's of groot-mantries die staan over kleine districten en groote dorpen; van mantrie's over minder belangrijke dèsa's en van klein-mantrie's of loerah's over de kleinste dèsa's. Ook blijkt hij er mee bekend te zijn dat ze door de bevolking gekozen, en op gezette tijden verwisseld

¹⁾ In de laatste jaren wordt deze toestand, met de reorganisatie van de agrarische zaken in de Vorstenlanden, van lieverlede gewijzigd.

werden; voor hun onderhoud kende hij hun een zekere oppervlakte rijstvelden toe.

Tijdens het Engelsche tusschenbestuur zijn voor het eerst nauwkeurige onderzoekingen naar den aard van de dorpsinstellingen op Java ingesteld, zoodat Mr. H. MUNTINGHE, de Nederlander die als voornaamste raadgever van RAFFLES was opgetreden, in zijn rapport van 1817 aan Commissarissen-Generaal ¹⁾ kon spreken over de „ontdekking van de aloude, reeds van vóór de Mohammedaansche overheersching afstammende inrichtingen van het dorpsbestuur langs de kust van Java”. Het voornaamste, wat toen ter tijde van de dorpsinstellingen bekend bleek, komt op het volgende neer: „De voornaamste inwoner, het hoofd van het dorp, heeft het algemeen oppertoezicht over het dorp, en wordt door de bevolking gekozen. Onder hen staan: de kebajan (gemachtigde of assistent van het hoofd) kamitoewa's of oudsten, modin (dorpsgeestelijke) djoeroe-toelis (schrijver) enz.

Natuurlijk zoekt ook MUNTINGHE, zooals het na hem door zoo velen gedaan is, overeenkomst met de dorpsinstellingen in Voor-Indië.

Omtrent de verkiezing der dorps hoofden zegt MUNTINGHE: dat of de gezamentlijke of wel de voornaamste ingezetenen van een volledige desa het recht hadden, jaarlijks hun eigen hoofd te kiezen; met eenigen van de oudsten uit het volk maakte dit hoofd een zekeren dorpsraad uit; verdeelde het werk; wees bij het planten der padi aan ieder zijn veld en scheiding aan; bij den oogst schreef hij de djakat ²⁾ en het gouvernementsgeld op; aan hem werd de uitvoering der bevelen van hoogerhand opgedragen, en evenzoo rustte op hem de zorg voor de handhaving der aloude instellingen en gebruiken van het volk. MUNTINGHE zoekt in deze instelling de reden waarom de Javaan, ondanks het vaak ondragelijke juk dat hem door zijn hoofden werd opgelegd, nog zulk een mate van welvaart heeft kunnen bereiken ³⁾.

¹⁾ Mr. C. T. Elout, G. A. G. P. Baron van der Capellen en A. A. Buyskes, in 1814 benoemd door Willem I om de koloniën van de Engelschen over te nemen en het bestuur aldaar op vasten voet te regelen.

²⁾ Godsdienstige belasting volgens de Moh. Wet.

³⁾ Verg. „Historische nota over de Javaansche desa” in Dl. III van het „Eindrésumé van het onderzoek naar de rechten van den Inlander op den grond op Java en Madoera”.

RAFFLES had het noodzakelijk geacht, vooral als waarborg tegen tirannie, het verkiezingsrecht te handhaven. Daartegenover wilde hij echter ook een nauwkeurige contrôle op de dorpschouwen zien uitgeoefend, vooral met betrekking tot het zoogenaamde „onderverhuren” van de bouwgronden; daarbij mochten zij slechts optreden als agenten van het dorp. De volkskeuze moest bekrachtigd worden door den Resident, en het hoofd zou ontslagen kunnen worden, wanneer er gegronde klachten tegen hem door de bevolking werden ingebracht. De bepalingen van RAFFLES nopens dit onderwerp, werden in hoofdzaak door Commissarissen-Generaal overgenomen; maar zij beschouwden de velden als door het Gouvernement „verhuurd” aan het dorpschouwen en de ingezetenen; de hooften en oudsten zouden ze „naar billijkheid onder de ingezetenen moeten verdeelen”. De verkiezing bleef gehandhaafd, en zou „gewoonlijk plaats hebben vóórdat de aanslag der landrente in het loopende jaar zal zijn geregeld”. De verkiezing bleef onderworpen aan de goedkeuring van den Resident. De bedoeling was blijkbaar niet om een jaarlijksche verkiezing verplicht te stellen, maar alleen om, zoo een verkiezing noodig was, een tijdstip daarvoor te bepalen. Toch is in dit voorschrift de grond te zoeken van de jaren lang plaats gehad hebbende periodieke verkiezingen.

De afgetreden dorpsbestuurders werden misschien in sommige desa's gerekend tot die „oudsten” (kami-toewô in het Javaansch) waarvan in oudere verordeningen omtrent de desa zoo dikwijls sprake is. Op zichzelf zullen die oudsten, die omstreeks 1870 in enkele streken nog wel invloed op den gang van zaken hadden, waarschijnlijk een soortgelijke categorie van personen gevormd hebben als nu nog b.v. op Atjeh in zekeren zin deel van het dorpsbestuur uitmaken: lieden, op wier oordeel wordt prijs gesteld, en die dus in voorkomende gevallen geraadpleegd worden, al zijn het nu niet bepaald de oudsten van het dorp. Is deze opvatting juist, dan zou zulks een steun te meer zijn voor de meening, dat oorspronkelijk de Javaansche dorpsgemeenschap veel gemeen had met dorpsgemeenschappen buiten Java.

Bij toepassing der gezonde beginselen, door Commissarissen-Generaal op allerlei gebied voorgestaan, ware wellicht ook aan het inlandsch gemeentewezen op Java een krachtige

ontwikkeling in de goede richting beschoren geweest; maar, evenals op velerlei andere zaken, heeft ook hier de invoering van het Cultuurstelsel een remmenden invloed geoefend. De meedoogenlooze toepassing van dit stelsel greep zoo diep in het economische leven der Javaansche maatschappij in, dat deze er in vele opzichten door ontwricht, de positie der desahoofden vaak verlaagd, en met de rechten der bevolking o. a. op den grond, zeer weinig rekening gehouden werd. Toch was er zelfs toen geen streven, om zich opzettelijk met de desa-aangelegenheden in te laten; zooals o. a. blijkt uit hetgeen in 1840 Minister BAUD aan den Gouverneur-Generaal schreef, om n.l. de Residenten te gelasten, zich zorgvuldig te onthouden van alle onnoodige bemoeienis met de huishoudelijke instellingen en gebruiken der Indische bevolking, waaronder de inrichting van het desabestuur in de eerste plaats behoort. „Het dorpsbestuur is het palladium der rust op Java”.

Langen tijd daarna nog heeft een zekere huiverigheid bij het Gouvernement bestaan, om zich in de inwendige aangelegenheden der desa te mengen. In het Regeerings-Reglement van 1854, (dat thans nog geldt), wordt gezegd (art. 71): „De inlandsche gemeenten verkiezen, behoudens de goedkeuring van het gewestelijk gezag, hare hoofden en bestuurders. De Gouverneur-Generaal handhaaft dat regt tegen alle inbreuken.

„Aan die gemeenten wordt de regeling harer huishoudelijke belangen gelaten, met inachtneming der van den Gouverneur-Generaal of van het gewestelijk gezag uitgegane verordeningen.

„Waar het bepaalde bij de alinea's 1 en 2 van dit artikel niet overeenkomt met de instellingen des volks of met verkregene regten, wordt de invoering daarvan achterwege gelaten”.

Terwijl, zooals men ziet, in dit artikel sprake is van „de inlandsche gemeenten” in het algemeen, hebben de omstandigheden er toe geleid, dat de voorschriften, daarin vervat, in het begin uitsluitend op de desa's van Java en Madoera zijn toegepast. Als een zeer belangrijk recht beschouwt het Regeeringsreglement dus het recht der inlandsche gemeenten om haar hoofden en bestuurders te verkiezen, zoodat aan den Gouverneur-Generaal wordt opgedragen, dat recht tegen

alle inbreuken te handhaven. Goedkeuring van het gewestelijk gezag, dat is dus op Java: van den Resident, blijft vereischt. Ook de gemeentelijke autonomie wordt in dit artikel erkend: de regeling harer huishoudelijke belangen wordt aan de gemeenten gelaten, evenwel, met inachtneming der van den Gouverneur-Generaal of van het gewestelijk gezag uitgegane verordeningen.

De laatste alinea van het boven afgeschreven artikel 71, ziet, wat Java betreft, op de dorpen die zich bevinden op de particuliere landerijen, en gedeeltelijk op de zoogenaamde „vrije” desa's, die in een bijzonderen rechtstoestand verkeeren. Hoewel oorspronkelijk in het Regeeringsreglement opgenomen, speciaal met het oog op de particuliere landerijen, laten de bewoordingen van het artikel vrijheid, om het ook bijv. ten aanzien van de Buitenbezittingen zoo op te vatten, dat b.v. in v o e r i n g van een verkiezing van dorpschouten, waar zulks met de volksinstellingen niet overeenkomt, niet plaats heeft; terwijl echter daar, waar op de Buitenbezittingen inlandsche gemeenten bestaan, aan haar wel degelijk de regeling harer huishoudelijke belangen wordt gelaten, en van den Gouverneur-Generaal of van het gewestelijk gezag slechts zeer weinig verordeningen, die inlandsche gemeenten betreffende, zijn uitgegaan ¹⁾.

Ook na de invoering (in 1855) van het regeeringsreglement bestond er bij het Gouvernement nog weinig geneigdheid zich veel met de huishoudelijke aangelegenheden der desa op Java in te laten, met uitzondering van de regeling der verkiezing van de dorpschouten. Eerst van de jaren na 1890, na beëindiging van het heeren dienstonderzoek onder leiding van den (lateren) resident F. FOKKENS, dateert een krachtiger Regeeringsbemoeienis met desa aangelegenheden, o. a. zich uitende in gewestelijke regelingen omtrent het maximum der desabestuurders (behalve het dorpschout) en beperking der gemeentendiensten binnen zekere grenzen.

Hoogst belangrijk voor de verdere ontwikkeling van het inlandsch gemeentewezen op Java en Madoera is geweest de

¹⁾ Bij Ind. Staatsbl. van 22 Sept. 1914 No. 629 is vastgesteld een Inlandsche Gemeente-ordonnantie voor Amboina, bij id. van 19 Dec. 1914 een Ordonnantie houdende regeling van de huishoudelijke belangen der Inlandsche gemeenten (nagari's) in de residentie Sumatra's Westkust.

afkondiging in 1906 van de *Inlandsche Gemeenteordonnantie*.

Blijkens de „Toelichting” door de Indische Regeering gegeven, was het hare bedoeling met de afkondiging dier ordonnantie, in de eerste plaats de rechtspersoonlijkheid der *désa* boven allen twijfel te stellen; voorts wettelijke sanctie te geven aan allerlei reeds bestaande instellingen en in het bijzonder ook voorzieningen te treffen, ten einde het grondbezit der gemeente te beveiligen tegen aanslagen daarop door de individueele rechthebbenden in de communale velden.

De regelen omtrent de verkiezing van *désa*-hoofden en de goedkeuring dier verkiezing door het Hoofd van gewestelijk bestuur werden bij deze ordonnantie aan een nadere vaststelling bij algemeene verordening onderworpen; welke in 1907 verscheen in den vorm eener „Ordonnantie, houdende een reglement op de verkiezing, de schorsing en het ontslag van de hoofden der Inlandsche gemeenten op Java en Madoera”.

Terwijl derhalve thans de Inlandsche Gemeenteordonnantie van 1906 als de grondslag van het Inlandsch gemeenterecht op Java beschouwd kan worden, zal bij de nu volgende beschrijving van den tegenwoordigen toestand toch niet in hoofdzaak de inhoud dier Ordonnantie uiteengezet worden, daar dan menige eigenaardige karaktertrek van de Javaansche dorpsgemeenschap niet of niet voldoende in het licht gesteld zou kunnen worden. Want, zooals uit het voorgaande bekende historische overzicht kan blijken, is de Javaansche *désa* een vorm van samenleving die, naar alle waarschijnlijkheid in oorsprong verwant met dergelijke gemeenschappen in andere deelen van den Archipel, in bijzondere mate den invloed van vreemde overheerschers heeft ondervonden. Echter niet in die mate, dat zij daarbij geheel haar eigen, oorspronkelijk karakter heeft ingeboet, en dus uitsluitend een produkt van de regelingen dier vreemde overheerschers zou zijn geworden. Terecht heet het in de hierboven genoemde „Toelichting”: „de Javaansche maatschappij heeft onder een steeds meer reguleerend, scherper toezicht houdend Europeesch Bestuur haren loop vervolgd”. Volledigheidshalve zal dus ook het een en ander genoemd moeten worden wat, onafhankelijk van verordeningen, uitgegaan van de Regeering of het gewestelijk gezag, in de Javaansche *désa* bestaat; en daarbij zal het ook blijken, dat nog geenszins het tweede lid van art. 71: „aan die gemeenten wordt de regeling harer

huishoudelijke belangen gelaten", als een doode letter beschouwd moet worden.

Het bestuur der Javaansche dèsa

Aan het hoofd van iedere Inlandsche gemeente op Java staat een persoon, die, in verschillende deelen van het eiland verschillend, maar meest met den naam loerah wordt aangeduid. Hij wordt bijgestaan door eenige daartoe aangewezen personen, die te zamen met hem het dèsa- of gemeente-bestuur uitmaken.

Hij komt tot zijn betrekking door verkiezing door de kiesgerechtigde ingezetenen der desa, die, wanneer zich een vacature voordoet, binnen één maand door den Controleur of anderen ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur, in overleg met het inlandsche districtshoofd tot een verkiezingsbijeenkomst worden opgeroepen. Zoo niet twee derden der kiesgerechtigden zijn opgekomen, gaat de verkiezingsbijeenkomst niet door. Uitgesloten van verkiesbaarheid zijn: vrouwen, onvolwassenen, niet-eervol ontslagen dèsa-hoofden en Landsdienaren, en zij, die ontzet zijn van het recht tot het waarnemen van alle openbare bedieningen en ambten.

De stemmen worden door de kiesgerechtigden persoonlijk uitgebracht; geen plaatsvervanging is daarbij toegelaten. Omtrent de wijze van stemmen laat het reglement van 1907 zich verder niet uit. Tegenwoordig wordt, ten einde het geheim der stemming te bewaren, op Midden-Java dikwijls de volgende methode toegepast: „Op eenigen afstand van elkaar nemen de kandidaten plaats in een rij tegenover de kiezers. Beide partijen, kandidaten en kiezers, worden echter van elkaar gescheiden door een vierkante tafel, aan welker rechter- en linkerzijde de commissieleden (controleur en districtshoofd) plaats nemen.

De kandidaten krijgen groote gekleurde cocardes van papier op de borst, of moeten vierkante kartonnen bordjes vasthouden, waarop gekleurd papier is geplakt. De kleuren moeten van elkaar verschillen en gemakkelijk van elkander te onderscheiden zijn, dus de hoofdkleuren van het spectrum.

Op de tafel staan zooveel bamboekokers als er kandidaten zijn, beplakt met papier, waarvan de kleuren met de „kleuren der kandidaten" correspondeeren. Een andere bamboekoker

bevat dan verschillende, eenige cM. lange klapperbladnerven („lidi”), welker aantal moet overeenkomen met het getal aanwezige kiesgerechtigden. Planken of bamboe-vlechtwerkjes bedekken de kleuren der kokers voor het oog van kandidaten en kiezers.

Eerst wordt door de commissie uitgelegd, hoe de verkiezing zal plaats hebben. En eerst wanneer verondersteld mag worden dat men recht begrijpt wat de commissie bedoelt, wordt tot de eigenlijke verkiezing overgegaan.

De kiezers worden door de commissie één voor één voorgeroepen. Degene, wiens naam opgeroepen wordt, begeeft zich naar de vierkante tafel en moet een „lidi” plaatsen in den koker, waarvan de kleur overeenkomt met die van den candidaat zijner keuze. En wanneer op die wijze alle menschen hun „kiesbeurt” hebben gehad, wordt door telling der stokjes in de verschillende kokers nagegaan, wie van de kandidaten de meeste stemmen op zich vereenigd heeft.

Deze wijze van verkiezing blijkt een vernuftig middel om aan de ongewenschte verkiezingspraktijken, zooals die in de dèsa op ergerlijke wijze toepassing vinden, paal en perk te stellen. Het resultaat van een zoodanige verkiezing is vaak verrassend voor de kandidaten¹⁾.

Terwijl vóór 1907 de volstreckte meerderheid van stemmen vereischt werd om als gekozen beschouwd te worden, is thans de meerderheid van stemmen daartoe voldoende, mits dat aantal tenminste één vijfde van het aantal kiesgerechtigden der dèsa bedraagt.

De gekozene behoeft nog de goedkeuring op zijn verkiezing van den Resident, die in bepaalde, bij het reglement omschreven gevallen — o. a. wanneer de gekozene ongeschikt is te achten voor het ambt van dèsa-hoofd wegens zijn gedrag, verslaafdheid aan spel, opium of sterken drank, wegens ouderdom, ziekelijkheid, enz. — die goedkeuring aan de verkiezing onthoudt.

Is de verkiezing goedgekeurd, dan ontvangt de gekozene van den Resident daarvan een bewijs, gesteld in het Nederlandsch en in de landstaal; na ontvangst daarvan treedt de gekozene van rechtswege als hoofd der betrokken Inlandsche gemeente op.

¹⁾ Door het Tijdschrift van het Binnenl. Bestuur, Nov. 1913, ontleend aan de „Javabode” van 8 Oct. 1913.

Men ziet uit het boven meegedeelde, dat dus het dèsa-hoofd, geen aanstelling van het Gouvernement ontvangt, zijn ambt ook niet aan den Resident te danken heeft, doch alleen aan de keuze der bevolking, welke slechts de goedkeuring van den Resident behoeft.

Het ambt van dèsa-hoofd is, wanneer de betrokkene zijn taak ernstig wil opvatten, en aan al de hem gestelde eischen wil trachten te voldoen, voorwaar geen sinecure. Tweeledig is zijn taak: hij is in de eerste plaats hoofd zijner gemeente, in de tweede plaats, ofschoon geen Gouvernementsambtenaar toch vertegenwoordiger van het Gouvernement tegenover zijn dorpelingen. Hij vertegenwoordigt de gemeente in en buiten rechten; op hem rust de zorg voor de openbare rust en orde in zijn gemeente, zoodat hij de ingezetenen moet laten oproepen voor het bezetten van wachthuizen en het maken van rondes. Begane misdrijven of overtredingen, bij hem aangegeven moet hij onderzoeken, de schuldigen opsporen, de betrapten aanhouden en van een en ander kennisgeven aan zijn chef, het districtshoofd. Ook moet hij medewerking verleenen aan de boschpolitie bij het opsporen van boschdelicten. Hij heeft te zorgen voor een richtig beheer van de instellingen, de geldmiddelen en andere bezittingen der gemeente, overeenkomstig de daaromtrent door den Resident gestelde regelen. Hij moet trachten de welvaart der ingezetenen te bevorderen door de bevolking aan te sporen tot het bebouwen der velden met de meest voordeel gevende gewassen; zorgt voor de regelmatige beplanting van de velden; dat alles op tijd voor den rijstbouw gereed zij en deze regelmatig verloopt; regelt zoo noodig 't gebruik van het bevoeiingswater of verleent daartoe aan andere ambtenaren zijn medewerking. Van den stand der landbouwgewassen moet hij geregeld rapport uitbrengen aan het districts-hoofd of onderdistrictshoofd. Ook met het grondbezit der bevolking heeft hij bemoeienis, speciaal waar communaal bezitsrecht voorkomt, met de repartitie der landrente (voor zoover nog de dèsa in haar geheel wordt aangeslagen), terwijl hij voor de inning en storting van die en andere belastingen moet zorgdragen. Hij moet voorts registers doen aanhouden van geboorten, huwelijken, sterfgevallen, echtscheidingen enz. in zijn dèsa, in sommige dèsa's zelfs van klapper- en bamboe-aanplantingen.

Het spreekt wel van zelf dat deze taak feitelijk te veel omvattend is voor één man; en derhalve wordt hij in zijn beheerstaak bijgestaan door eenige, daartoe aangewezen personen, die te zamen met het hoofd het dèsa- of gemeente-bestuur uitmaken. (Welke taak op ieder dezer personen rust en hoe de namen dezer ambtsdragers zijn zal hierna behandeld worden). Maar zelfs met deze hulp blijkt datgene, wat dan speciaal voor rekening der hoofden blijft, in verreweg de meeste gevallen ver boven hun kracht te gaan, omdat het gros der dèsa-hoofden op Java volstrekt niet berekend is voor hun taak, en daartoe dan ook gewoonlijk de allereerste opleiding mist. In het bijzonder wordt door deskundigen zeer ongunstig geoordeeld over de hun bij het „Inlandsch Reglement” toegekende bevoegdheden ten opzichte van het vóóronderzoek in strafzaken, welke bevoegdheden zij nog veelal overschrijden, zoodat zij hierbij een veel te grooten invloed verkrijgen, die bijna altijd de strekking heeft om den verdachte te bezwaren. Het is n.l. een algemeene opvatting, niet slechts van de dèsahoofden, maar ook van de lagere Inlandsche ambtenaren, dat het Bestuur in strafzaken z.g. „katrangan” eischt, d.w.z. „opheldering”, „inlichtingen”, „bewijzen”. Is die katrangan niet te vinden, dan moet ze maar gemaakt worden; den dèsahoofden is het niet te doen om licht in de zaak, maar er moet een „verdachte” zijn ¹⁾.

Het is niet te verwonderen dat zij, die (al zien ze in het dèsabestuur niet het „palladium der rust” op Java), deze min of meer democratische instellingen niet gaarne zouden willen zien verdwijnen, maar wel van de daaraan klevende gebreken willen zuiveren, vooral aandringen op een verhooging van het peil der dèsahoofden op Java. Van het optreden van den loerah toch hangt in zooveel opzichten de meerdere of mindere welvaart, de rust, orde en tevredenheid in zijn dèsa af.

Voor de veelomvattende taak, die op de schouders van het dèsahoofd rust, ontvangt hij vergoeding vanwege de gemeente. Vóór den aanvang eener verkiezing tot dorpshoofd wordt o.a. aan de aanwezigen de regeling der door de gemeente aan het ambt van dèsahoofd verbonden inkomsten in herinnering gebracht.

¹⁾ Vgl. Mr. D. Rutgers. Het Inlandsch Reglement p. 8, 9 en 12.

Die inkomsten bestaan niet in geld, althans niet voornamelijk, maar in zoogenaamde „ambtsvelden” en in dienstprestatien vanwege de bevolking. Deze wijze van bezoldiging, reeds sedert lang bestaande en geheel passende in de opvattingen der Javaansche maatschappij, is in de Inlandsche Gemeente-ordonnantie van 1906 erkend; voor zoover mogelijk en in het belang der bevolking wenschelijk is, is de regeling hiervan opgedragen aan de zorg van den Assistent-Resident in overleg met de bevolking, en met inachtneming van de ter zake door den Resident gestelde voorschriften. Deze laatste toevoeging ziet op de in de jaren 1891—1893 door de Residenten der meeste gewesten gemaakte gewestelijke regelingen, o. a. omtrent de uitgestrektheid ambtsvelden en het aantal dienstplichtigen, toegekend aan de dèsa-hoofden en bestuurders; waarin voor elk gewest maxima werden vastgesteld. De sedert 1901 voor verschillende residenties nieuw ingevoerde regelingen beoogen vooral, aan de dèsa-hoofden een voldoende ambtelijk landbezit te waarborgen. De voordeelen van het ambtelijk landbezit worden voor de dèsa-hoofden vaak verhoogd door de in vele streken bestaande gewoonte, dat de bevolking met haar trekdieren en landbouwwerktuigen het land van den loerah komt bewerken. Hoewel niet daartoe verplicht, zal de bevolking, waar die adat bestaat, niet licht in gebreke blijven.

De diensten der bevolking, waar de loerah recht op heeft, behooren voor haar tot de gemeentediensten. De personen, die tot deze diensten verplicht zijn, worden pantièn's genoemd; ze moeten wachtdienst op zijn erf en lichte huiselijke diensten voor hem verrichten; ook wel veldarbeid, hetgeen soms weer onder andere namen bekend is. De mogelijkheid tot afkoop dezer diensten bestaat, en daar vooral de meer gegoede ingezetenen daarvan veel gebruik maken, kan dit recht op pantièndiensten voor het dorpshoofd op een zekere waarde in geld getaxeerd worden.

Ook de vrijstelling van heeren-, cultuur- en gemeentediensten kan voor de dèsa-hoofden beschouwd worden als een deel van het inkomen, hun van gemeentewege toegekend, want het aandeel van de gemeente moet toch verricht worden.

Onder „wisselvallige inkomsten” der dèsa-hoofden verstaat men belooningen, hun (en ook wel aan andere leden van het dèsabestuur) toekomende vanwege diegenen hunner in-

gezetenen, die hun tusschenkomst noodig hebben bij allerlei gelegenheden, als huwelijk, echtscheiding, boedelscheiding, ontvangst van een aangeteekenden brief, enz. waarbij de identiteit van den betrokken dèsa-man moet worden vastgesteld. Van „geheime inkomsten” der dèsa-hoofden spreekt men wel in die streken, waar veel verhuur van gronden, in hoofdzaak ten behoeve der suikercultuur, plaats heeft. Het zijn de bedragen, door de Europeesche huurders uitgekeerd voor den onmisbaren steun en medewerking, door de dèsa-hoofden verleend om tot de gewenschte overeenkomsten met de sawahbezitters te geraken. Dikwijls wordt daarvoor f 2.50 per bouw uitbetaald.

Als inner der belastingen voor het Gouvernement ontvangt het dèsa-hoofd van de door hem geïnde sommen 8 % collecteloon.

Uit het bovenstaande blijkt wel, dat er in de bezoldiging der $\pm$ 28.000 dèsa-hoofden op Java en Madoera een groote verscheidenheid zal heerschen. In het „Eindverslag” over het onderzoek naar den druk der dèsa-diensten, opgemaakt door den (toenmaligen) assistent-resident in commissie, C. J. HASSELMAN ¹⁾, blijkt, dat naar raming ruim 8000 hoofden een jaarlijksch inkomen hebben van f 300 of minder, meer dan 10.000 een van f 300 tot f 600, slechts 328 een van f 1800 tot f 2400, en maar 181 een boven f 2400.

Terwijl in het bovenstaande alleen sprake was van het dèsa-hoofd, moet thans nog iets gezegd worden van het dèsa-bestuur.

Dit wordt gevormd door eenige personen, met het gemeentehoofd; de samenstelling ervan wordt, ingevolge de Indlandsche gemeente-ordonnantie van 1906, bepaald door den resident. Ook hiermede wordt in het gemeentewezen op Java niets nieuws ingevoerd; want reeds na afloop van het heerendienst-onderzoek (in 1891) werden gewestelijke regelingen gemaakt, die ook omtrent de samenstelling van het dèsa-bestuur bepalingen bevatten. Deze hadden voornamelijk ten doel het aantal dier mede-bestuurders te beperken; want tijdens het heerendienst-onderzoek (en o. a. in Cheribon reeds veel vroeger) waren tal van misbruiken daarbij

¹⁾ Batavia, Landsdrukkerij 1906.

aan het licht gekomen. Bij vele dorpschoufden bleek de neiging te bestaan, het aantal mede-bestuurders steeds hooger op te voeren, teneinde vrienden en familieleden aan een baantje te helpen. Dit alles zeer ten nadeele van de gewone ingezetenen, daar niet slechts de dèsa-taak ten aanzien van heeren- en gemeente-diensten daardoor over zooveel minder dienstplichtigen verdeeld werd, maar ook bezoldiging in ambtsvelden, en gedeeltelijk ook in diensten aan het ambt van dèsabestuurder verbonden is. Derhalve werden bij die gewestelijke regelingen maxima bepaald voor het aantal der dèsabestuurders, in een bepaalde verhouding tot het aantal werkbare mannelijke ingezetenen der gemeente. In Bantam b.v. kunnen in een gemeente met minder dan 20 werkbare manschappen hoogstens 2 leden van het dorpsbestuur zijn (buiten het dorpschoufd); in Cheribon in dèsa's met 1900 en meer werkbare manschappen is het maximum 54. Ondanks dit hooge maximum kon in 1891 door den Resident van Cheribon het aantal bestuurders van 22.905 tot 13.306 worden teruggebracht. Het behoeft nauwelijks gezegd, dat het aantal functionarissen in een dèsa met zulk een groot getal leden van het dèsabestuur niet kan samenvallen met de bestuursfuncties; en dat in een dèsa met slechts enkele bestuursleden elk wel met meer dan ééne functie belast zal moeten worden. Als normaal aantal betrekkingen in dèsa's op Midden-Java wordt gewoonlijk een vijftal aangenomen, waarvoor dus wel meer dan vijf personen dienst kunnen doen.

In de eerste plaats heeft men dan den *Kami-toewô* thans de plaatsvervanger van het hoofd, wiens taak het o.a. is, de heerendienstplichtigen naar hun werk te geleiden; dikwijls is hij, zoo een vacature van dèsahoufd ontstaat, een der meest ernstige candidaten voor die betrekking. Naar de beteekenis van den naam te oordeelen werden onder *kami-toewa's* vroeger wellicht verstaan die „oudsten", die alleen in een deel van Bantam en o. a. in enkele dèsa's van Djapara tot voor eenigen tijd nog een zekere zelfstandigheid behouden hadden ¹⁾. Thans echter zijn ze vooral op Midden-Java geheel in het dèsabestuur opgenomen, zoodat ze aan het dorpschoufd ondergeschikt zijn.

In de tweede plaats moet de *kebajan* of dorpsbode ge

¹⁾ Zie pag. 9.

noemd worden, soms herkenbaar aan een rotan die hij in de hand draagt. Hij treedt op als bode en zaakgelastigde van het hoofd, brengt diens bevelen over, roept allen op die voor den loerah moeten verschijnen. Des avonds te voren herinnert hij de dienstplichtigen, die voor vaste diensten moeten uitkomen, aan hun taak van den volgende dag, of regelt zelf wel de beurtwisseling bij de diensten. Het ambt van kebajan is over 't algemeen zwaar en weinig begeerd, zoodat men tijdens het in 1867 aangevangen onderzoek naar de rechten van den Inlander op den grond in sommige dèsa's het gebruik vond, om verschillende personen bij beurten deze betrekking te doen waarnemen.

Een persoon van gewicht in het dèsabestuur is de tjarik of schrijver, ook wel djoeroe-toelis genoemd. Op hem rust de zorg voor het aanhouden van een groot aantal registers; bevolkingsregisters, registers van gronden, van de namen der grondbezitters, van de soort en oppervlakte der gronden, van het bedrag der landrente en de afbetalingen daarop, van veestapel en cultuurgewassen. Het is niet te verwonderen, dat in menige dèsa de nauwkeurige bijhouding van al deze staten nogal eens wat te wenschen zal overlaten.

Als vierde man in het dorpsbestuur moet de politie-dienaar, de djôgô-bôjô of kapetengan genoemd worden. Hoewel het dèsa-hoofd tot handhaving van politie en justitie desnoods over al zijn beambten beschikken kan, is het toch vooral de djôgô-bôjô die daarvoor in de eerste plaats in aanmerking komt. Hij is dus belast met het opsporen van misdrijven, het begeleiden van gevangenen naar het districts-hoofd; en dikwijls is hem ook de zorg voor het onderhouden der reinheid in de dèsa opgedragen, zoodat hij de ingezetenen moet aanmanen, hun pager's (omheiningen) in orde te houden. Zijn voornaamste werk echter is het waken tegen veeëfstal, de groote plaag die in vele streken van Midden-Java de rust der landbouwende bevolking bedreigt. Dat men voor deze betrekking van politiedienaar wel eens, althans vroeger, iemand uitkoos, wiens vroeger leven op het punt van diefstal niet smetteloos was, blijkt uit hetgeen Dr. SOLLEWIJN GELPCKE daaromtrent mededeelt op pag. 16 en 17 van zijn werk „Naar aanleiding van Staatsblad 1870 No. 110”.

„Iemand, die djôgô-bôjô wil worden, vervoegt zich bij het dèsa-hoofd en tracht zijne welwillendheid te verwerven. In

plaats van hem dadelijk aan te stellen, zooals een kami-toewo of schrijver, brengt het dèsa hoofd hem eerst in kennis met de leden van het dorpsbestuur in eene vergadering, waar zijn aandeel in de sawah's en zijne vrijstelling van diensten besproken worden, en verder hetgeen hij verrichten moet bij diefstal; wie de onkosten tot opsporing van het gestolene dragen zal, en dan de verbintenis van nimmer in de dèsa te stelen, hetzij in persoon, hetzij per procuratie. Gewoonlijk zwijgt men over naar elders, maar bepaaldelijk moet de aanstaande djôgô-bôjô beloven geen gestolen goed in de dèsa te brengen. Is eindelijk tot zijne aanneming besloten, dan vraagt het dèsa hoofd een vloeked.

„Loerah", zoo spreekt de aspirant dan het dèsa hoofd aan, „t is goed, ik zal een soepôtô doen, maar laat ik dan niet het Krômô (het hoog-Javaansch), maar de gewone taal, het Ngoko, tegen u gebruiken".

En dan zweert hij aldus:

„Ik zal bij diefstal in uw dèsa den dief trachten te vinden. Zelf beloof ik er niet te stelen, noch het daar door anderen te laten doen, of er gestolen goed te helen. Anders (zoo luidt het woordelijk): dat mijne kinderen sterven, dat mijne sawah's mislukken, en ik honger lijde, en dat ik dan, voedsel zoekend in de wildernis, op een vergiftige slang trappen moge".

Hoe de djôgô-bôjô werkt, hoe hij, zorgende dat er ten zijnent niet gestolen wordt, de buffeldief in andere dèsa's is, laat ik onvermeld".

Ten slotte maakt nog deel uit van het gemeentebestuur, de Mohammedaansche dorpsgeestelijke, in verschillende streken van Java onder onderscheidene namen bekend, waarvan de naam *modin* het meest voorkomt.

In de meeste dèsa's heeft men voor dit ambt slechts één persoon, en slechts weinige zijn er waar er geen gevonden wordt.

Wel liggen zijn voornaamste bezigheden op het gebied van den Mohammedaanschen godsdienst, doch dit neemt niet weg, dat hij steeds als lid van het dèsabestuur wordt beschouwd; zijn hoofdplicht als zoodanig is de zorg voor het opkomen ter vaccinatie als de mantri-tjatjar, de inlandsche vaccinateur in het dorp komt; hij geleidt dan de vrouwen, wier kinderen voor deze operatie in aanmerking komen, derwaarts.

Door zijn werkkring op het gebied van den godsdienst is

hij onder de desabestuurders degene, die wel het meest met de bevolking in aanraking komt: als voorganger bij godsdienstige plechtigheden en bij de vijfmaal-daagsche godsdienstoefeningen (salat); bij lijkwasschingen, besnijdenis, huwelijk, bij doodenmalen en het ritueel slachten van vee en kippen treedt hij uit kracht van zijn ambt op.

Zijn betrekking is niet de minst winstgevende, want bij al deze gelegenheden heeft hij of recht op een zekere belooning of deel van den maaltijd bv., of wordt hem dit vrijwillig door de bevolking geschonken. Bovendien is hij ook algemeen de inner van de pitrah, een godsdienstige belasting, die na het einde der Vasten (in de 9de maand van het Moh. jaar) door elk hoofd van een gezin voor elk persoon, voor wien hij aansprakelijk is, moet worden opgebracht. Wel moet deze belasting in natura, in het „hoofdgraan des lands" worden opgebracht, maar door een vernuftig middel wordt bereikt, dat aan de letter der wet wordt voldaan en de dorpsgeestelijke toch geen rijst maar geld ontvangt. De belastingbetaler koopt nl. de vereischte hoeveelheid van den geestelijke, en geeft hem die onmiddellijk daarna als pitrah terug. Daar deze pitrah nogal trouw door de Javanen wordt opgebracht, levert ze den modin een niet te versmaden bijslag op zijn inkomen.

Dat de modin bij het maken van testamenten als getuige optreedt, en, met het hoofd en den politie-beambte, bij moord, verwonding en sterfgeval, kan als een deel zijner bestuurstaak opgevat worden. De wijze van aanstelling en ontslag der desabestuurders laat de Inl. Gemeenteordonnantie aan het plaatselijk gebruik over; hoewel zeer verschillend in verschillende deelen van Java, is het toch in 't algemeen het desahoofd dat hen aanstelt, al is het vaak, dat hij daarbij met de bevolking overleg pleegt.

Aan de desabestuurders wordt vanwege het Gouvernement geen belooning uitgekeerd; wel hebben ook zij meest recht op een deel der ambtsvelden, soms ook op eenige pantiën's.

De Inl. Gemeenteordonnantie draagt aan het desabestuur de zorg op voor de instandhouding en de bruikbaarheid, overeenkomstig de daaromtrent gegeven voorschriften, van de gemeentelijke openbare werken als: wegen met daarin gelegen bruggen en duikers, gebouwen, pleinen, marktterreinen, waterleidingen, waterreservoirs, en schrijft aan het

hoofd voor, zooveel mogelijk zijn medebestuurders te raadplegen.

Bij een beschouwing van den veelomvattenden werkkring van dèsa-hoofd en dèsabestuur wordt het duidelijk, dat de Javaansche gemeente zich nog in menig opzicht van hare Westersche naamgenooten onderscheidt. Het dèsabestuur heeft bemoeienis met allerlei zaken, die bij ons buiten den werkkring van het gemeentebestuur vallen. Dit staat hiermede in verband, dat in velerlei opzicht de Javaansche dèsa nog beschouwd kan worden als één groot gezin, zoodat verschillende zaken die bij ons tot het privaatrecht gerekend worden, daar onder het publiekrecht vallen. Anders dan bij ons treedt ook de gemeente, vertegenwoordigd door haar bestuur, op het gebied van het familierecht, bv. door de bemoeienis van het dorpshef met boedelscheidingen, met de zorg voor nagelaten goederen, of kinderen die niemand zich aantrekt; bij een huwelijk is kennisgeving aan den loerah vereischt, soms zelfs zijn toestemming. Dat de gemeentelijke adat ook treedt op het gebied van het vermogensrecht blijkt o. a. hieruit, dat de meeste handelingen, die met 't oog daarop plaats hebben, geschieden moeten ten overstaan van loerah of eenig lid van het dèsabestuur. Beperking van het vermogensrecht blijkt bv. uit het in sommige streken bestaande recht van naasting door de dèsagenooten, wanneer een ingezetene zijn grond wil verkoopen, enz.

Op het gebied van het strafrecht kan de gemeente optreden door het opleggen van boete, ontslag of schorsing als aandeelhouder in de gemeentelijke velden; verzwaring van diensten enz. Als een eigenaardig staaltje van Inlandsche opvattingen op dit stuk kan vermeld worden, dat op Midden-Java wel een deelgerechtigde in de communale velden, die, weduwnaar geworden, niet binnen bepaalden tijd hertrouwt, eerst met schorsing, ten slotte met ontslag als deelgerechtigde gestraft werd.

De ingezetenen

Het Javaansche volk is feitelijk slechts in twee groote afdeelingen verdeeld; de adel en het gewone volk. Aan de scherpe afscheiding tusschen deze beide afdeelingen zal de

invloed van het kastenwezen der Hindoes en van de aanwezigheid van despotische rijken stellig niet vreemd geweest zijn. Maar het is licht begrijpelijk dat ook onder de groote massa van het volk (wong tjilik = de kleine man) nog tal van schakeeringen gevonden worden.

Zoo is het ook in de dèsa, en dus kan men, de leden van het dèsabestuur en de ambachtslieden enz. niet meege-rekend, op Midden-Java onder de landbouwers wederom een verdeling in vijf standen maken, welke voornamelijk ge-baseerd is op het al of niet bezitten van grond.

Van de verschillende namen, voor elk dier categoriën ge-bruikelijk, geven we er hier slechts voor elk één:

1°. gogol — zij die, behalve huis en erf, ook een vol-aandeel in de gemeenschappelijke velden hebben;

2°. anggoeran — zij, die wel een huis met erf, maar geen aandeel in het bouwland hebben;

3°. menoempang — zij die een eigen huis, maar op het erf van een ander hebben;

4°. koempoelan — zij die geen eigen huis, noch erf of bouwgrond hebben, maar bij een ander inwonen. Het kunnen dus zoowel boereknechts als ouden van dagen zijn, die bij een schoonzoon of dochter inwonen;

5°. sinoman — de ongetrouwde, volwassen jongelui.

Ten aanzien van de gedwongen diensten wordt veelal de regel toegepast, dat die alleen rusten op de drie eerstge-noemde categoriën; vaak staan de aandeele in de dienst-taak dier drie tot elkaar als 4 : 2 : 1.

Zooeven werd reeds opgemerkt, dat de inwoners van een Javaansche dèsa, althans als die niet al te groot is, in veel opzichten nog als de leden van één groot gezin zijn te be-schouwen. De vestiging van een nieuweling, de opnemng dus van een vreemde in den kring van hen, die door velerlei gemeenschappelijke belangen verbonden zijn, is niet vrij. De adat verbiedt dat, en zoo wordt ook door het „Inlandsch Reglement" in art. 29 bepaald: „De dorpshoofden mogen aan vreemdelingen niet toestaan zich in hun dorp te vestigen wanneer niet twee van de gegoede ingezetenen er voor instaan dat de vreemdeling een goed en onschadelijk per-soon is". Hierin heeft dus de dorpsgemeenschap een middel tot wering van ongewenschte elementen uit haar midden;

en afgescheiden van hetgeen in het Inl. Regl. daaromtrent bepaald is, bevat het adatrecht dikwijls nog andere bepalingen die aan een vestiging van nieuwelingen bezwaren in den weg leggen. In streken met communaal grondbezit is over het algemeen vestiging met meer bezwaren verbonden dan in die met individueel bezit. In eerstgenoemde streken is de nieuweling ook niet dadelijk vol burger, met al de rechten en plichten aan het ingezetenschap verbonden. Op aanschouwelijke wijze beschrijft Dr. J. H. F. SOLLEWIJN GELPKE hoe een nieuweling zich in de *dèsa* vestigt (waarbij in het oog gehouden dient te worden, dat deze beschrijving reeds van 1878 dagteekent, zoodat sommige zaken, als verplichte suikercultuur en het verlaten van zijn sawah's wegens te drukkende diensten, in het geheel niet meer of slechts sporadisch voorkomen):

„Laat ons een nieuweling, die er geene familie heeft, eens volgen gedurende zijn eerste verblijf in de *dèsa*:

„Voordat hij er kwam wonen is Djôjô er al eenige keeren geweest om onderzoek te doen of er grond zou kunnen verkregen worden, of de belasting zwaar is, of er een erf te koop is, dan wel of iemand hem zou willen toestaan op diens erf een huis te zetten. Vervolgens ging hij zich voorstellen bij den *kepôlô* (het hoofd), en dezen, onder aanbieding van eenig geschenk, vragen zich in de *dèsa* te mogen vestigen. En zoo blijkt het Djôjô, dat hij nog genoeg boschgrond kan ontginnen, maar niet moet rekenen wat te zullen krijgen van de sawah's... Toch beviel aan Djôjô de gelegenheid. Bij hem in de *dèsa*, die zoo vlak aan den weg lag, kwamen zooveel ambtenaren op inspectie, en telkens was er iets te leveren, dan eens een kip, dan weer rijst, dan een flesch olie, en dit is het bezwarendste, dat men nog voor gras had te zorgen. Hij had dan ook al aan den *kepôlô* gezegd, niet „sterk te wezen zijne sawah's te torschen", en daarmede van zijne velden afstand gedaan. Djôjô dus ging weg. Den oogst maakte hij te gelde, en zoo ook zijn buffel en zijn huis. Voor zijn erf had zich geen liefhebber opgedaan, want iemand die hem verving was er niet, en de anderen hadden al een erf. Daarom had de *kepôlô* het maar genomen, om het bij voorkomende gelegenheid aan een nieuweling te geven, en onderwijl er zelf de vruchten van te trekken. Djôjô had vijftig gulden en een gouden krisscheede, toen hij in de

nieuwe dèsa aankwam. Gemakkelijk vond hij een onderkomen.

„Onmiddellijk tracht Djôjô een erf te krijgen. Te koop is er geen, maar gelukkig wijst de kepôlô hem een stuk grond daarvoor aan, wel aan het einde van het dorp en wat ver van het water, maar toch er voor bruikbaar. Een huisje kocht hij voor tien gulden. Er was weinig hout aan en het dak was slecht, maar hij wilde geen grooter hebben wegens de moeite om het over te brengen”.

„Als, onder zwaar werken, zoo een jaar voorbij is gegaan, waarin niemand hem lastig viel om diensten, verandert dit. „Het beplante erf, het veld met bergrijst, het goede uitzicht dat de woning biedt, doen reeds een bijdrage opleggen voor de landrente. De kepôlô deelt hem langzamerhand in bij de diensten voor de rondes, het wachthuis van de dèsa, voor de wegen, en de desalieden herinneren hem aan den arbeid, dien men het vorige jaar voor hem verrichtte, om dien wederkeerig te doen. Aan den anderen kant waardeert men wel de gewilligheid, waarmede Djôjô volvoert hetgeen men hem tot plicht stelt, en de landbouwers, die zich de „sterke menschen” der dèsa noemen, heeten hem reeds „half sterk”. Het kost hem dan ook geen moeite om na den oogst een stuk sawah te krijgen ter beplanting met droge gewassen, waarvan de opbrengst tot voorraad bij den aanstaanden Westmoesson moet strekken. Hij begint zelfs naricht in te winnen of er geen uitzicht bestaat om, al is het over een paar jaar, sawah's te krijgen; en zoo hij zich niet met die hoop vleien kan, besluit hij tot den aanleg van eigen sawah's. ... Was hij elders, waar aandeelen sawah's worden uitgegeven, komen wonen: hij zou na het tweede jaar een aandeel gevraagd hebben, en daar hij een huis en erf bezat, en evenals ieder ander koeli een aandeel in de riet of koffietuinen had genomen, zou het desahoofd er niet tegen gehad hebben”.

De gemeenschapsband, die de bewoners eener dèsa verbindt, doet zich op velerlei gebied gelden. Hij uit zich o.a. in het nog veel voorkomende onderling hulpbetoon bij allerlei gelegenheden: feesten, landbouwwerkzaamheden, het bouwen van een huis, enz. Wanneer de Javaansche landbouwer een nieuw huis wil zetten, zal hij met de zijnen

¹⁾ Dr. J. H. F. Sollewijn Gelpke o. c. p. 33—37.

meestal de stukken gevlochten bamboe voor de wanden en dakstukken zelf maken, maar voor het opzetten der stijlen en het naar boven brengen der vlechtwerken roept hij de hulp in van zijn naaste en verder verwijderd wonende bureu in (in het Javaansch *tônggò teparo* genoemd); hij gebruikt daartoe dus geen gehuurde werkkrachten. Is het gemeenschappelijk werk afgelopen, dan heeft een maaltijd plaats, waarna de gastheer zijn vrienden bedankt en zich bij voorkomende gelegenheden tot wederdienst bereid verklaart. Onderling hulpbetoon komt ook voor bij het oogsten der rijst, vooral daar niet op alle sawah's de rijst gelijktijdig rijp is, en het aanbeveling kan verdienen, snel af te oogsten op elk stuk waar het gewas rijp is. Dit onderling hulpbetoon past nog geheel in een maatschappij als de Javaansche, die feitelijk nog min of meer in den toestand der z.g. „producten-huishouding” verkeert, nog niet geheel tot de „geldhuishouding” is overgegaan.

De Javaansche maatschappij is zeer kapitaalarm; vandaar dus ook het verschijnsel, boven beschreven, dat de belooning van het *dèsabestuur* niet in geld bestaat, maar in landbezit en recht op dienstbetoon; het onderling hulpbetoon is een andere uiting van dezen toestand. Als een bewijs van den, zij het ook langzamen, overgang tot de geldhuishouding kan gewezen worden op het feit, dat, blijkens de z.g. „Welvaart-verslagen” in vele streken dit onderling hulpbetoon afnemende is, en door loonarbeid wordt vervangen, en wel, omdat deze tenslotte nog goedkoopster blijkt uit te komen.

De ingezetenen der Javaansche *dèsà* worden volstrekt niet beschouwd als onmondigen ten aanzien van het bestuur hunner gemeente. Algemeen bestond de gewoonte der „*koe mpoelan-dèsà*” of dorpsvergaderingen waartoe het hoofd de ingezetenen der *dèsà* opriep tot het beraadslagen over gewichtige aangelegenheden, waarin alleen de volle burgers een stem uitbrengen, de lagere standen soms slechts een deel eener stem, in verhouding tot de lasten, die op hen drukken. Ook deze gewoonte is door de *Inl. Gemeente-ordonnantie* gesanctionneerd, en zelfs bepaald voorgeschreven, in art. 6, lid 2 „Omtrent aangelegenheden van gewichtigen aard wordt door het *dèsahoofd* geene beslissing genomen dan na beraadslaging in eene vergadering, tot welke, behalve de leden van het *dèsabestuur*, de tot het kiezen van een

dèsa hoofd gerechtigden benevens de overige daarvoor in aanmerking komende ingezetenen worden opgeroepen, een en ander met inachtneming van het plaatselijk gebruik”.

De plichten der ingezetenen tegenover de desa zijn in het voorafgaande reeds terloops ter sprake gekomen. In een maatschappij als de Javaansche, met haar schaarschte aan geld, zijn vanzelf eigenlijke gemeente belastingen in geld uitgesloten; ze worden vervangen door het presteeren van gemeentendiensten. Ook deze, sedert onheugelijke tijden bestaande, gewoonte wordt door de Inl. Gemeenteordonnantie gesanctionneerd, waar zij, in art. 16 lid 1 het dèsa hoofd bevoegd verklaart om de ingezetenen der desa te doen oproepen tot het presteeren van gemeentendiensten, een en ander met inachtneming der gewestelijke regelingen, die deze heffingen binnen billijke grenzen beperken.

Die gemeentendiensten kunnen zijn ten voordeele van dèsa hoofd of -bestuurders (de reeds genoemde p a n t j è n -diensten), of ten behoeve der dorpsgemeenschap: wacht- en politie-diensten, werk aan dèsa-wegen, -bruggen of -waterleidingen, enz.

Ook hierbij doen zich teekenen voor, dat de Javaansche maatschappij zich hoe langer hoe meer begint te ontwikkelen in de richting die leidt tot overgang van de produktenhuishouding tot de geldhuishouding. In sommige streken toch wordt het meer gebruikelijk, verschillende werkzaamheden in betaalden arbeid, en niet meer door persoonlijke diensten der ingezetenen te doen verrichten. Daartoe is dan een zeker bedrag in geld noodig, dat b.v. verkregen kan worden door heffing van een hoofdgeld der dienstplichtige ingezetenen. Regelingen van dezen aard worden, volgens de Inl. Gemeenteordonnantie — voor zooveel zij niet door het bestuur zijn bevolen — niet in toepassing gebracht dan na verkregen toestemming der meerderheid van de kiesgerechtigde ingezetenen.

De dèsa en het landbezit

De vormen van landbezit op Java en Madoera kunnen tot drie hoofdtypen worden teruggebracht: *a.* Erfelijk individueel bezit; *b.* Communaal bezit met vaste aandelen; *c.* Commu-

naal bezit met periodieke verdeeling of met roulcerende aandeelen.

Het erfelijk individueel bezit komt voor in West- en in Oost-Java en op Madoera. In Bantam, Batavia, de Preanger en in de afdeeling Indramajoe van Cheribon vindt men uitsluitend of met zeer geringe uitzondering dezen bezitsvorm; evenzoo in de residenties Bésoeki en Madoera, en in de afdeeling (vroegere residentie) Probolingó der res. Pasoeroean.

In Midden-Java daarentegen komt algemeen en in vele streken overheerschend, naast dat erfelijk-individueele bezit, ook het communale bezit voor; in de residenties Pekalongan, Banjoemas, Rembang, Kedoe en Semarang overwegend met vaste aandeelen; in Kediri, Madioen en Soerabaja overwegend met periodieke verdeeling.

Zij die hun sawahs in erfelijk individueel bezit hebben mogen daarover op allerlei wijze naar willekeur beschikken: bij wijze van schenking, of bij uiterste wilsbeschikking; ze kunnen ze verkoopen, verhuren of verpanden. Van Gouvernementswege is slechts één beperking van die volledige vrijheid van beschikking gesteld, eene, die geldt voor allen grond, volgens inlandsch recht bezeten. Bij ordonnantie van 4 Aug. 1875 is, krachtens machtiging des Konings door den Gouverneur-Generaal bepaald, dat gebruiksrecht op grond niet vatbaar is voor vervreemding door inlanders aan niet-inlanders, zoodat alle overeenkomsten die zoodanige vervreemding, rechtstreeks of zijdelings, ten doel hebben, van rechtswege nietig zijn.

Wanneer in een dorp het erfelijk individueele bezit geheel en al overheerscht, dan spreekt het wel van zelf, dat een bijzondere band tusschen de dorpsgemeenschap en den grond niet bestaat. Maar toch is het wel eigenaardig, dat omstreeks 1870 nog ook in enkele van dergelijke streken de adat het recht van verkoop aan de erfelijk individueele bezitters niet toekende, terwijl in zeer vele zulk een verkoop niet gebruikelijk was. De verklaring van dergelijke, elders in den Archipel nog veel krachtiger tot uiting komende, denkbeelden zoude ons hier te ver voeren; uit de „Welvaartsverslagen” schijnt men te mogen opmaken, dat deze opvattingen in den laatsten tijd veel minder invloed oefenen.

Van een nauw verband tusschen dorpsgemeenschap en

grond kan wel gesproken worden in die streken waar het communaal bezit overheerscht; en dat wel na de afkondiging der Inl. Gemeente-ordonnantie in nog meerdere mate dan tevoren. Immers, het woord: communale grond kan op twee wijzen worden opgevat. Men kan er mee bedoelen, grond in het gemeenschappelijk bezit van een groep personen; men kan het woord ook zoo opvatten, dat er grond in gemeentelijk bezit door wordt verstaan; en op deze laatste wijze spreekt de Inl. gemeente-ordonnantie er van.

Doch, wat ook de oorspronkelijke toestand geweest zij, spreekt het vanzelf dat de betrekking tusschen de dorpsgemeenschap en den grond in streken met communaal bezit zich op tal van wijzen zal openbaren; want de groep personen, die vroeger den grond in gemeenschappelijk bezit hadden, zal toch op Java, gelijk elders in den Archipel, wel de kern van de dorpsgemeenschap hebben uitgemaakt.

Bij communaal bezit met periodieke verdeeling heeft ieder jaar, of om de twee, drie of meer jaren een nieuwe verdeeling van den bouwgrond met verwisseling van bebouwers plaats. Ook kan zulk een nieuwe verdeeling plaats hebben, wanneer het getal deelhebbers door de een of andere reden vermeerderd of verminderd is.

Bij een dergelijken toestand is de band tusschen dèsa en bouwgrond het nauwst; daár alleen kan men feitelijk nog spreken van een gemeenschappelijk bezit der dorpsgenooten; hoewel toch weder niet in dien zin te verstaan, dat gemeenschappelijk de grond bewerkt, de rijst gezaaid en geoogst wordt, en daarna het product verdeeld; want elk der deelhebbers heeft ieder jaar of iedere periode van eenige jaren een bepaald stuk individueel in gebruik.

Bij zulk een wijze van grondbezit is ook natuurlijk dikwijls de bemoeienis van het dorpsbestuur met grondgebruik en -verdeeling het ingrijpendst; soms geschiedt de toewijzing door het dèsa-hoofd of door een der leden van het dorpsbestuur; maar vaak komt het ook voor, dat bij iedere verdeeling door alle deelhebbers, te beginnen met het hoofd en de leden van het dorpsbestuur, gekozen wordt. Voor de gewone deelhebbers geschiedt die keuze volgens een rooster, welke tevens de volgorde voor het presteeren van heeren-

diensten aangeeft, zoodat degene die de zwaarste diensten te verrichten heeft, ook het eerst mag kiezen. Bij dien rooster heeft ieder jaar of bij iedere verdeeling een opschuiving plaats.

Deze wijze van verdeeling, zooals die nog plaats had ten tijde van het opstellen van het „Eindrésumé van het onderzoek naar de rechten van den Inlander op den grond op Java en Madoera", welk onderzoek in 1867 begonnen werd, zal zeker in menige residentie onder den invloed van de groote vermindering of algeheele afschaffing der heeren-diensten wel min of meer gewijzigd zijn geworden; maar daar de gemeentediensten nog steeds bestaan, is ook de band tusschen dienstplicht en landbezit blijven bestaan. Vroeger, toen de heerendiensten nog zeer zwaar drukten, was die band nog veel sterker; ja, het bovengenoemde „Eindrésumé" zegt daarvan: „In het algemeen is het aandeel in de sawahs in gemeen bezit aan te merken als de vergoeding voor de dienstprestatie", en: „De sawahs in gemeen bezit [eener dèsa] zijn te beschouwen als een fonds voor hare dienstplichtige ingezetenen". Maar naarmate het verband tusschen heerendiensten en grond verdwijnt, wordt de betrekking tusschen dèsa en grond eer nauwer, omdat nu de dèsa-diensten de eenig overgebleven verplichte diensten zijn.

Het laatstgezegde geldt niet alleen van het communaal bezit met periodieke verdeeling, maar evenzeer van het communaal bezit met vaste aandeelen.

Bij dezen vorm van grondbezit hebben de aandeelhouders zooveel mogelijk voortdurend hetzelfde stuk grond in gebruik. De gebruiker heeft veelal het recht dien grond te vervreemden, te verhuren, bij versterf na te laten aan zijn erfgenamen, of daarover bij uiterste wilsbeschikking te dispooneeren. Zoo althans is o. a. de opvatting in een groot gedeelte der voormalige residentie Bagelèn, waar bij overlijden het recht op een gebruiksaandeel als een deel van den boedel wordt beschouwd, dat buiten elke bemoeienis van dèsabestuur of mededeelgerechtigden op de erfgenamen overgaat; alleen is kennisgeving aan het dèsa-hoofd verplicht, opdat in de registers aantekening gehouden kan worden van de mutatie.

Oppervlakkig beschouwd zou men dus zeggen, dat het

verschil tusschen erfelijk individueel bezit en communaal bezit met vaste aandeelen al zeer gering en niet veel meer dan theoretisch is. De bij de Indische Regeering langzamerhand op grond van haar ter oore komende feiten gevestigde overtuiging, dat in sommige streken op Java de bevolking het verschil tusschen den rechtstoestand van erfelijk-individuele gronden en grond in communaal bezit met vaste aandeelen langzamerhand trachtte uit te wisschen en daardoor uit het oog verloor, dat de gemeente het bezitsrecht, de aandeelhouders slechts het gebruiksrecht van den grond bezaten, heeft tot het uitvaardigen der Inlandsche gemeente-ordonnantie van 1906 in niet geringe mate bijgedragen. Een der bedoelingen toch van die uitvaardiging was het geven van stellige verbodsbepalingen, om te voorkomen, dat de rechten der gemeente verder door de individuen verkort zouden worden. De hierop betrekking hebbende bepalingen dier ordonnantie zullen hierna ter sprake gebracht worden; eerst moet er hier op gewezen worden, dat, naar het schijnt, de Regeering deze zaak te duister had ingezien. Immers, volgens een door den Adjunct-Inspecteur voor Agrarische Zaken VAN DER MAREL in 1908 ingesteld onderzoek blijkt, dat slechts in enkele gedeelten der residentie Kedoe geen onderscheid meer gemaakt werd tusschen communaal bezit met vaste aandeelen en erfelijk individueel bezit. In het grootste deel dier residentie evenwel blijkt de bevolking nog wel degelijk verschil tusschen die beide bezitsvormen te maken. Wel worden ook daar de aandeelen vervreemd, ook aan buiten de *désa* woonachtige personen; „weliswaar wordt ook in de laatstbedoelde streken”, aldus de heer V. D. MAREL, „door de bevolking en door de ambtenaren gesproken van verkoop van het aandeel, dus van den grond zelve, doch in werkelijkheid wordt aldaar, naar bij de ingestelde onderzoekingen bleek, nimmer meer overgedragen dan het recht op het gebruiks-aandeel dat daarbij geheel in denzelfden rechtstoestand blijft verkeerem”.

De voornaamste verschillen, die zich, b.v. in een groot gedeelte van Oud-Bagelèn doen gelden tusschen erfelijk individueel bezeten gronden, en grond in gemeentelijk bezit met vaste aandeelen, uiten zich het duidelijkst ten aanzien van de gemeente- en heerendiensten. In de vlakte zijn de erfelijk-individuele bezitters vrijgesteld van heeren- en

gemeentediensten, behoudens het verrichten van wachtdienst; in de bergstreken zijn ze wel niet geheel vrijgesteld, maar bedraagt hun taak gewoonlijk de helft van die welke aan het bezit van een vast aandeel in den communalen grond verbonden is. Wordt nu een aandeel, of een gedeelte daarvan, in den communalen grond, vervreemd aan iemand buiten de dèsa, dan moet de verkrijger een gemachtigde aanwijzen, die verantwoordelijk kan worden gesteld voor het verrichten van de aan het aandeel verbonden heeren- en gemeentediensten. Vervreemding van erfelijk-individueel bezeten gronden daarentegen is, zonder eenige beperking tot elk willekeurig gedeelte ervan toegelaten.

Blijkt hieruit reeds, dat, ondanks de gewoonte van vervreemding, ook aan uitwonenden, de rechtstoestand van den grond niet verandert, en de band, tusschen dèsa en grond blijft bestaan, zich uitende in het recht op het vorderen van gemeentediensten, nog duidelijker spreekt het verschil tusschen dèsa-grond en individueel bezeten grond zich uit bij plaatshebbende herverdeelingen van den grond. Wanneer, b.v. tengevolge van overstromingen enz., de gebruiksaandeelen ongelijkwaardig worden, kan tot een herverdeeling worden overgegaan; tot een dergelijke herverdeeling kunnen de bezitters van jasan-gronden¹⁾ nimmer gedwongen worden. Ook bij onteigening voor spoorweg-aanleg werd het geld niet gegeven aan diegenen, wier gronden onteigend waren, maar het werd verdeeld onder de gezamentlijke deelgerechtigden in den grond, terwijl aan hen, wier gronden onteigend waren, door een herverdeeling nieuwe gronden werden aangewezen.

Voor al uit deze wijze van doen blijkt, dat het begrip van een gemeenschappelijk bezit nog wel degelijk levendig is bij de deelhebbers in den communalen grond; evenwel niet geheel in dien zin, dat men denkt aan een bezit, dat aan de geheele dèsa toekomt. Immers, „deze herverdeelingen blijven altijd beperkt tot den kring der aanwezige deelgerechtigden; vermeerdering van het aantal gebruiksaandeelen heeft nimmer plaats”. Deze opvattingen zijn ongetwijfeld te verklaren uit de beschouwing van de gemeenschap der landbouwers als de voornaamste groep in de dèsa, die als het ware daarmee vereenzelvigd wordt.

¹⁾ Erfelijk-individueel bezeten gronden.

Ten slotte blijkt het bestaan van het begrip dat de grond het bezit van de geheele dèsa uitmaakt ook nog uit de gewoonte, om de gebruiksaandeelen van hem die b.v. voortdurend in gebreke blijft landrente te betalen, of heeren- of gemeentendiensten te verrichten te doen terugvallen aan de dèsa. Het dèsahoofd wijst dan in overeenstemming met de andere deelgerechtigden dit aandeel toe aan een der ingezetenen, die nog geen grond heeft. In verschillende streken van Kedoe evenwel schijnt, volgens het onderzoek van den heer v. d. Marel, die gewoonte al sedert jaren niet meer te bestaan.

Uit een en ander blijkt wel, dat de Indische Regeering uit het groot aantal vervreemdingen van dèsagrond aan niet inwonenden, haar uit Kedoe bekend geworden, niet geheel terecht de conclusie trok, dat het bezitsrecht der gemeente door de ingezetenen uit het oog verloren werd. Dit neemt niet weg, dat de bepalingen tot bescherming van het gemeentelijk grondbezit in de Inlandsche Gemeente-ordonnantie opgenomen, ongetwijfeld een goede uitwerking kunnen hebben. Het vervreemden of voor schuld verbinden van gemeentelijken grond wordt daarbij, behoudens een tweetal uitzonderingen, verboden; terwijl gebruikers van aandeelen in gemeentelijk bezeten grond voor niet langer dan den duur van de uitoefening van dat gebruik hun aandeelen aan Inlanders mogen verhuren of op anderen voet het genot daarvan aan Inlanders afstaan. Ongetwijfeld is in deze bepalingen een krasse beperking gelegen van de beschikking, zoowel over gemeentelijken grond als over de aandeelen der gebruikers; maar het kan niet ontkend worden, dat bij den tegenwoordigen toestand der Javaansche maatschappij en bij het peil, waarop de Javaansche landbouwer nog staat, het als een wijze maatregel der Regeering beschouwd moet worden, dat zij het kapitaal, hetwelk de Inlandsche gemeenten in hun grond bezitten, voor verdwijning of afbrokkeling wil behoeden. Terecht stelt zich dus de Regeering op het standpunt, dat het communaal bezit nog een belangrijke rol heeft te spelen in de ontwikkeling van den Javaanschen landbouw en van de Javaansche maatschappij, in tegenstelling met de opvattingen van ruim 40 jaren geleden, toen alle heil scheen verwacht te worden van individualiseering. Uit een landbouwkundig oogpunt moge tegen communaal bezit met

periodieke verdeeling veel in te brengen zijn (wisseling van grond, waardoor de prikkel om duurzame verbeteringen aan te brengen verdwijnt of sterk vermindert), ten aanzien van communaal bezit met vaste aandeelen gelden die bezwaren niet; althans wanneer het Bestuur er in slaagt, bestaande misbruiken vanwege het dèsabestuur te voorkomen ¹⁾.

Als een nieuw bewijs, dat de Regeering het gemeentelijk grondbezit welgezind is, kan dienen, dat van harentwege de meening der Residenten gevraagd is over het denkbeeld, om aan de dèsa de beschikking te geven over een deel der omliggende domeingronden. Een der Residenten had n.l. de aandacht der Regeering erop gevestigd, dat de bepalingen der ontginningsordonnantie van 1896 geen voldoende gelegenheid verschaffen om het agrarisch vermogen der dèsa's te versterken. Daarbij werd door hem voorgesteld om de gronden in communaal bezit af te staan, niet om die toe te voegen aan het reeds bestaande complex van dèsagronden, maar geheel afzonderlijk „met de bedoeling, dat de voordeelen van de exploitatie dier gronden geheel ten bate zouden komen van de inlandsche gemeente, die daardoor economisch sterker zoude worden en aldus communale belangen — als volksscholen, dèsaloomboengs of leenbankjes, verbetering van den veestapel, bewaking der desa, enz. — beter zoude kunnen behartigen”.

Reeds is, naar het dagblad „de Locomotief” meldt met een dergelijk dèsa-grondbedrijf een proef genomen door den toenmaligen controleur van Soekanagara (Preanger), Velders. In April 1912 heeft hij een voorstel ingediend om aan nagenoeg alle dèsa's in zijn afdeeling het onvervreemdbaar bezitrecht toe te kennen van de ten behoeve dier desa's door hem gereserveerde gronden, waarvan reeds honderden bouws beplant zijn met thee, kina, bamboe, hevea, ficus, klappers, enz.

Alle door genoemden controleur aangelegde dèsa- en ambts-theetuinen werden door hem tot stand gebracht zonder hulp van het Gouvernement, grootendeels door middel van het vanwege Europeesche landbouwondernemingen ontvangen plantmate-

¹⁾ In jaargang 1911 van het Tijdschr. voor het B. B. komt een stukje voor, getiteld „De zegening van het communaal bezit”, waarin die misbruiken scherp in het licht worden gesteld.

riaal. Verscheidene dier tuinen hebben reeds honderden guldens opgebracht, welke gedeeltelijk aan de tuinverzorgers werden uitgekeerd en gedeeltelijk in de dèsabanken gestort.

Uit de opbrengst bleek het ook mogelijk, enkele door Europeanen of vreemde Oosterlingen onwettig geoccupeerde stukken grond van de onwettige bezitters terug te koopen en aan de betrokken dèsas te geven, die ze dan aan de vroegere bezitters weer in huur gaven.

In verband hiermede bepleit een inzender, H. (waarschijnlijk een houtvester) in hetzelfde dagblad den aanleg van dèsa bosschen, waarvoor in het bijzonder de terreinen in aanmerking kunnen komen, die wegens de aanstaande opheffing der Gouvernementskoffiecultuur vrij zullen komen.

Wanneer men dus aan den eenen kant er op uit is, het agrarisch bezit der inlandsche gemeenten te versterken, en wel nu ten bate der geheele gemeente, zou het zeker ongerijmd zijn, niet het reeds bestaande communale bezit zooveel mogelijk te handhaven. Weliswaar komt dat bezit gewoonlijk niet aan alle bewoners der dèsa ten goede, maar het hooger recht der gemeenschap blijft toch bestaan, terwijl zorg kan gedragen worden, dat ook aan de geheele dèsa steeds meer verschillende voordeelen uit het grondbezit gewaarborgd worden. Daarbij behoeft geen vrees te bestaan, dat de bevolking tegen haar wil gedwongen wordt, deze instelling van gemeentelijk bezit te handhaven, wans sedert 1885 is haar het recht toegekend, zelve haar vorm van grondbezit te kiezen. Wil dus een dèsa met communaal bezit dat grondbezit converteeren in erfelijk individueel bezit, dan staat dit haar vrij, mits $\frac{3}{4}$ van de deelgerechtigden de verandering wenschen, elk van hen bij den nieuwen toestand een aandeel krijgt, en een evenredig deel voor ambtsvelden blijft afgezonderd.

Zoowel uit deze bepaling als uit het bestaan van zooveel andere, door de dèsa zelve gestelde regelen ten aanzien van haar grondbezit blijkt dus weer, dat ook op agrarisch gebied het voorschrift van art. 71 Regeeringsreglement, „aan die gemeenten wordt de regeling harer huishoudelijke belangen gelaten”, nog volstrekt geen doode letter is, al namen ook op dit gebied de „van den Gouver-Generaal of van het gewestelijk gezag uitgegane verordeningen” steeds toe.

De dèsa en het Inlandsch landbouw-credietwezen

Onder de overwegingen die de Indische Regeering geleid hebben door de uitvaardiging der Inlandsche Gemeente-ordonnantie van 1906 de rechtspositie der dèsa te regelen en haar openlijk als rechtspersoonlijkheid te erkennen, heeft in niet geringe mate gegolden de noodzakelijkheid van voorzieningen ten aanzien van het Inlandsch landbouw-credietwezen, toen vooral het vraagstuk van den dag, en door de Regeering beschouwd als „een der eerste onderwerpen in het door haar beoogd samenstel van voorzieningen tot oeconomische verheffing der inheemsche bevolking”¹⁾.

Men had hierbij op het oog de instelling der dèsa-loemboengs, den vorm, waaronder zich het landbouw-crediet op Java in korten tijd tot een aanmerkelijke hoogte ontwikkeld heeft. (Loemboeng is het Javaansche woord voor rijstschuur).

Reeds in 1837 werd bij Gouvernementsbesluit aanbevolen een zekere hoeveelheid rijst door elken planter te doen deponeren in een algemeene schuur, onder toezicht en bewaring van het dèsa-hoofd. Aan deze wijze van voorziening bleken vele nadeelen verbonden, als: knoeierijen van het dèsa-hoofd, verwisseling van het ingebrachte zaad, zoodat niet ieder het zijne terugkreeg, achteruitgang van de kwaliteit der zaadpadi, die opgestapeld bewaard werd in plaats van hangende, enz.

Bij Gouvernementsbesluit van 1866 werd dan ook gelast dat de bevolking vrijgelaten moest worden in het bewaren van haar rijst, dat zij niet mocht worden gelast, en nog minder gedwongen algemeene dèsaschuren op te richten en te gebruiken. Sedert zijn die zaadpadischuren meest overal opgeheven, en komen nog slechts in enkele residenties: Kediri, Soerabaja en Semarang sporadisch voor.

Een voorbeeld van een dèsaschuur, min of meer ingericht als credietinstelling, vindt men in de sedert 1897 in de afdeeling Poerwôkertô der residentie Banjoemas opgerichte dèsaloeumboeng met daaraan verbonden dèsakas. De padi-voorraad werd daarvoor verkregen door afzondering van een deel der als djakat (godsdienstige belasting volgens de

¹⁾ Bijblad No. 6576 (1906) p. 68.

voorschriften van den Islâm) opgebrachte rijst, in het bijzonder van dat gedeelte dat voor het dèsa hoofd bestemd was. Deze padi kon worden uitgeleend aan landbouwers en anderen tegen een rente van 10 % nominaal. Uit de gekweekte rente, aangevuld met een deel van de pitrah (een andere godsdienstige belasting) werd een dèsakas gevormd, die diende ter voorziening in de behoeften, welke in andere streken door heffingen van de ingezetenen werden bekostigd. In 1905 evenwel werd bij Regeeringscirculaire aan de ambtenaren onthouding van bemoeienis met de inning van djakat en pitrah voorgeschreven, zoodat deze vorm van dèsaloemboeng niet langer kon blijven bestaan.

De oorsprong van de thans over geheel Java voorkomende dèsaloemboengs als credietinstellingen is elders te zoeken. In de Inlandsche Christengemeente Môdjôwarnô (res. Soerabaja, afdeeling Djombang) bestond reeds sedert lang (in de Mededeelingen vanwege het Nederlandsche Zendinggenootschap Deel 6, 1861, pag. 265 e. v. wordt er door den zendeling W. HOEZOO het een en ander over meegedeeld) een loemboeng miskin of armenrijtschuur. Zij verschafte padi aan hen die daaraan behoefte hebben en wel als gift aan de armsten, als renteloos voorschot aan hen die het geleende bedrag bv. bij den volgende oogst konden terugbetalen, en tegen een rente van 40 % in natura aan de rijkere. Ook in het zendingsressort Swaroe bestonden dergelijke inrichtingen.

Op het voorbeeld dezer instellingen — half crediet, half liefdadigheidsinstituut — ontwierp de toenmalige Assistent-Resident van Djombang, de heer H. E. STEINMETZ, een regeling voor dorpsschuren in zijn ressort, zoodat in dorpen en gehuchten tal van schuren verrezen. Zijn beginselen waren, dat zonder eenigen dwang de bevolking een dergelijke schuur moest oprichten; dat een commissie benoemd zou worden om te beslissen over de aanvragen en om de voorschotten te innen. De bepaling der rente werd overgelaten aan de dèsa, het voorbeeld van Modjowarno werd echter ter navolging aanbevolen, evenzoo het aanleggen van een register der leening, en het ontwerpen van een reglement, terwijl het onderdistrictshoofd met het toezicht zou moeten belast worden.

In de verschillende gewesten, waarheen de heer STEINMETZ

successievelijk werd overgeplaatst, voerde hij de Djombangsche instelling in, hier met meer, daar met minder succes, terwijl het ook bleek dat in sommige streken de Mohammedaansche bevolking weinig lust had om met de door haar bijeengebrachte padi liefdadigheid uit te oefenen, daar zij vreesde daardoor slechts de luiheid aan te moedigen.

Onder de bestuursambtenaren, die zich omstreeks het begin dezer eeuw met het vraagstuk van het inlandsch credietwezen het meest bezighielden, behoorde de heer MESMAN, Resident van Cheribon. Te midden van het beramen van plannen tot het oprichten van landbouwcredietinstellingen in zijn gewest werd MESMAN in 1901 door STEINMETZ, toen Resident van Pekalongan, op de hoogte gebracht van de inrichting der Djombangsche loemboeng miskin, en besloot die ook in zijn residentie in te voeren. Van den beginne af evenwel was hij van oordeel, dat een stelselmatig georganiseerd toezicht en een reglementeering van het bedrijf en beheer voor het voortbestaan en de gezonde ontwikkeling der instelling onmisbaar zouden zijn. De Cheribonsche desaloemboeng werd bovendien van meet af enkel een credietinstelling, waarbij de uitoefening van liefdadigheid geheel was buitengesloten en aan andere instellingen overgelaten. Deze beginselen hebben ook voortaan gegolden bij al de latere op Java opgerichte dorpscredietinstellingen; zoodat, hoewel de oorsprong gezocht moet worden in de loemboeng miskin der Modjowarnosche Christengemeente, de thans overal op Java aanwezige desaloemboengs uitsluitend als credietinstellingen zijn te beschouwen.

Volgens de „Aanwijzingen ten behoeve van de oprichting, de inrichting, het beheer van en het toezicht op de dorpscredietinstellingen" in 1908 ter Landsdrukkerij te Batavia verschenen (waaraan ook bovenstaande historische bijzonderheden ontleend werden), beveelt de Regeering bij het in het leven roepen van desaloemboengs door de bestuursambtenaren de volgende hoofdbeginselen aan:

De oprichting moet geschieden ingevolge het besluit van de gemeente, bij meerderheid van stemmen der stemgerechtigden genomen. Derhalve kan niet tot oprichting worden overgegaan vóór aan de bevolking het doel, het nut en de werkwijze der instelling ten duidelijkste is uitgelegd.

De vorming van het bedrijfskapitaal kan geschieden naar

verkiezing van de gemeentenaren, en wel: *a.* als renteloos deposito, *b.* als rentegevend deposito, *c.* uit de opbrengst van gemeente-eigendommen (bv. bij onteigening van communalen grond). Aan padi wordt gewoonlijk 1 à 2 pikol ($\pm$ 65 K.G.) per bouw ($\pm$ 0.76 H.A.) sawah, en $\frac{1}{2}$ à 1 pikol per bouw met padi beplanten drogen grond ingelegd. Deze padi wordt wel eens als gift aan de loemboeng geschonken, doch dit verdient geen aanbeveling; gewoonlijk wordt na een 4-tal jaren of eerder de ingelegde rijst renteloos teruggegeven.

Als grondbeginsel geldt, dat alleen wordt geleend aan vertrouwbare personen, die in staat geacht worden het geleende tijdig terug te betalen. Het eerst komen de inleggers in aanmerking (de meest behoeftigen onder hen hebben den voorrang), doch ook anderen kunnen leenen. Het doel van de loemboeng is in de eerste plaats het verleenen van voorschotten voor de uitoefening van den landbouw; zaadpadi, aanschaffing van landbouwwerktuigen, levensonderhoud gedurende het padiplanten en in den schralen tijd.

Aan rente wordt in den beginne 50 % aangenomen; deze rente moge op het eerste gezicht buitensporig lijken, men vergeet niet dat de rijst wordt uitgeleend in den schralen tijd, als de rijst zeer duur is, en terugbetaald moet worden onmiddellijk na den oogst; de prijsverschillen der padi op die twee tijdstippen bedragen gewoonlijk wel 50 %.

Uit den oorsprong der *désaloemboeng* zelf volgt reeds dat in het begin alleen rijst wordt uitgeleend; heeft de credietnemer dus geld nodig, dan kan hij dat verkrijgen door het te gelde maken der uitgeleende padi. Evenzoo is het ook met de terugbetaling gesteld; deze moet geschieden in droge padi van goede hoedanigheid, zoo mogelijk na den eerstvolgenden rijstoogst nadat geleend is. Langzamerhand evenwel kan er toe worden overgegaan om de loemboeng niet uitsluitend als padicredietinstelling, maar ook als geldinstituut te doen dienen. Daartoe kan, wanneer eenmaal de padivoorraad groot genoeg is om aan de aanvraag te voldoen, bepaald worden, welk deel van de voorschotten in geld terugbetaald kunnen worden, terwijl ook de overtollige rijstvoorraad van de loemboeng te gelde gemaakt kan worden. Inderdaad heeft zich de *désaloemboeng* hoe langer hoe meer in de richting van een geldcredietinstelling ontwikkeld. In

streken waar de landbouw niet meer het hoofdmiddel van bestaan is en dus de dèsaloomboeng minder op haar plaats is, zijn naast die instelling ook reeds dèsabankjes verzezen, die geheel als geldinstituut optreden.

Het bestuur over de loemboeng wordt opgedragen aan een dèsacommissie, gekozen door het dorpshoofd in overleg met de gemeentenaren, onder nadere goedkeuring b.v. van regent en controleur. Haar taak is het beoordeelen der aanvragen, het toezien op de inlevering, het zorgdragen dat de schuldenaars tijdig worden aangemaand, dat de schuur in goeden toestand blijft verkeerren, enz.; aan een der leden kan het dagelijksch beheer worden opgedragen. De commissie ontvangt voor haar werkzaamheden een zeker percentage (b.v. 3 à 5 %) van de uitgeleende of van de in ontvangst genomen hoeveelheden. Het is niet wenschelijk geacht, de leden van het dèsabestuur van de commissie uit te sluiten; integendeel, in veel opzichten zal het verkieselijk zijn, hun belangstelling en toewijding voor deze instelling te winnen; en zonder medewerking der dèsabestuurders, die het gezag hebben, om de achterstallige debiteurs tot betaling aan te sporen, en het best de credietwaardigheid der aanvragers beoordeelen kunnen, zouden de kansen op levensvatbaarheid der instellingen veel verminderen.

Het voeren van de boekhouding der loemboengs wordt opgedragen aan gecommitteerden, na raadpleging der hoofden en van eenige ingezetenen der betrokken dèsa's door den Assistent-Resident te benoemen. Het moeten personen zijn van voldoende ontwikkeling, en die toch niet te ver van den gewonen landbouwer afstaan. Een gecommiteerde moet over 't algemeen niet meer dan 6 loemboengs te administreeren hebben, zoodat hij iedere week op een bepaalden dag in elk dier 6 dèsa's aanwezig kan zijn, op welken dag uitsluitend de loemboeng geopend mag zijn. Het loon der gecommitteerden moet worden vastgesteld door den Assistent-Resident; als maximum wordt, in de toekomst, f 50 per maand voldoende geacht.

De algemeene leiding en het toezicht over de dèsa-loemboengs berusten bij de bestuursambtenaren. Reeds in 1906 werd hun bij Gouvernementscirculaire op het hart gedrukt, dat het hier een op den voorgrond tredend onderdeel van hun ambtelijke plichten betrof; en nog steeds blijft

voor hen de verplichting bestaan, om, in overleg met den Adviseur voor het Volkscredietwezen, naar hun beste vermogen aan de uitbreiding en totstandkoming mede te werken. Door den grooten omvang, dien het Volkscredietwezen (waarvan de besproken desaloemboengs slechts een onderdeel vormen) verkregen heeft, is, onder de algemeene leiding van den Adviseur van het Volkscredietwezen, den Heer CARPENTIER ALTING, alleen op Java reeds een geheele staf van Europeesch en Inlandsch personeel uitsluitend in het belang van dat credietwezen werkzaam (ult. Juni 1912 een 12-tal Europeesche, en $\pm$ 250 Inlandsche ambtenaren, hoofdmantri's en mantri's, behalve de desa-commissies en gecommiteerden).

Welk een omvang het inlandsch credietwezen thans alleen op Java reeds verkregen heeft kan uit de volgende cijfers blijken. Op ult. December 1914 waren op Java aanwezig 12.206 desaloemboengs, met een totaal van schulden *a.* in padi 190.416 pikol; *b.* in geld f 898.206; waartegenover staat een totaal van bezittingen *a.* in padi 2.745.688 pikol; *b.* geld f 4.536.028; een voordeelig saldo alzoo van ruim 2.5 millioen pikol padi en ruim 3.6 millioen gulden. Desabankjes waren er op datzelfde tijdstip 1.670 in werking, die te zamen een som van omstreeks f 540.000 meer bezittingen dan schulden hadden.

Daar de desaloemboeng wordt opgericht bij een besluit, door de gemeentenaren genomen is zij een gemeentestelling, en zijn alle bezittingen der loemboeng ook gemeente-bezittingen. Heeft in den korten tijd van haar bestaan de desainstelling op Java reeds zulk een hooge vlucht genomen, en zijn door haar vele desa's op Java in het bezit gekomen van een (voor Javaansche toestanden) tamelijk aanzienlijk kapitaal, dan zal het begrijpelijk zijn, waarom de Regeering bij de uitvaardiging der Gemeenteordonnantie, welke vooral ook de vaststelling van de rechtspersoonlijkheid der desa beoogde, in het bijzonder ook juist dit geval, dat de gemeente door haar loemboeng in het bezit van eigendommen in rijst of geld zou komen, heeft voorzien. Mede met het oog op de belangen der loemboeng is in art. 11 van genoemde ordonnantie ook een uitzondering toegelaten op het verbod van vervreemding van gemeentegrond (zie pag. 34). Krachtens overdracht

verkregen grond is aan dat verbod namelijk niet onderworpen. Men heeft voor de loemboeng de gelegenheid willen openhouden om een deel van haar overtollig kapitaal in grond te beleggen, dus daarvoor grond te koopen. Hoewel die grond daardoor dus gemeente-grond is geworden, mag hij toch later wel verkocht worden, b.v. als men er een hooger prijs voor kan bedingen of wanneer de loemboeng contanten noodig heeft.

Dat ook bij de verdere ontwikkeling van het Inlandsch credietwezen, vooral van het landbouwcrediet, de tusschenkomst der dèsa onmisbaar moet geacht worden, zal uit het bovenstaande voldoende duidelijk geworden zijn.

De dèsa en het Onderwijs

In den Islâm is alle onderwijs, ook het elementaire, op godsdienstigen grondslag gericht. In het algemeen wordt dus reeds daardoor het onderwijs als een zaak van hoog belang beschouwd, en wordt vooral het elementaire onderwijs sterk aangemoedigd. Van de beschikbare leerkrachten en de maatschappelijke ontwikkeling van een volk zal het echter vooral afhangen, of er in de praktijk veel van zal terecht komen.

Gelijk wij zagen, is de dorpsgeestelijke of modin op Java lid van het dèsabestuur; en daar hij de persoon is, die de leergrage dorpsjeugd te onderwijzen heeft, staat ook het onderwijs weder in rechtstreeksch verband met de dèsa, en vormt het een onderdeel van de gemeentezorg.

De plaats waar het onderwijs gegeven wordt heet in het Javaansch langgar, meestal het eenige openbare gebouwtje in het dorp en zich van de overige huizen daardoor onderscheidende, dat het een paar voet boven den grond staat, gewoonlijk wel zijwanden, maar geen vóór- of achterwand heeft.

Het onderwijs heeft ten doel, de kinderen in staat te stellen, den Korân te lezen, zoodat zij het Arabische letterschrift moeten leeren; (den zin der woorden verstaan is echter niet noodig, en zoover zou hun leermeester hen stellig niet kunnen brengen); en de verschillende Arabische formules die bij allerlei godsdienstige gelegenheden moeten worden uitgesproken hun te doen kennen. Voorts ontvangen zij onderricht in de eerste beginselen van hun godsdienst.

Men kan echter niet beweren, dat van dit onderwijs veel terecht komt; vooreerst, doordat het den onderwijzer, den modin, in de meeste gevallen aan de noodige kennis ontbreekt en in de tweede plaats, omdat de opkomst zeer gering is. Een groote schaduwzijde van het Mohammedaansche onderwijs is, dat de meisjes er bijna in het geheel niet aan deelnemen.

Onderwerp van *désazorg* is het onderwijs ook in de Christendesa's, zooals b.v. te *Môdjôwarnô* in Soerabaja, in Swaroe (ald. Malang, res. Pasoeroean) enz.; want bij de pogingen tot Christianiseering op Java heeft men in het algemeen den weg gekozen om in eens geheele Christendesa's te vormen door nieuwe nederzettingen van tot het Christendom overgegangene Javanen. In deze Christendesa's heeft het onderwijs, in Westerschen zin opgevat, heel wat meer te beteekenen dan het bovenvermelde Mohammedaansche onderwijs in de *langgar*; en een merkwaardig voorbeeld van den gunstigen invloed van het Christendom is te vinden in het zeer hooge percentage meisjes dat de zendingsscholen bezoekt.

Sedert 1907 is ook het Gouvernement begonnen, voor de invoering van een algemeen, hoogst eenvoudig volksonderwijs op Java de bemiddeling der *désa* te gebruiken. Doel is de inrichting van volksonderwijs, uitgaande van de *désa*, met steun van Regeeringswege, dat zich beperken zal tot lezen, schrijven en de eerste beginselen van het rekenen. Wat deskundigen tegen deze *désascholen* hebben is noch de eenvoud van het versterkte onderwijs, noch het beginsel dat de Inlandsche gemeente zelve een deel van het volksonderwijs zal betalen, maar wel, dat de opleiding van het onderwijzend personeel veel te wenschen overlaat¹⁾. In het eerste jaar waren de onderwijzers niet speciaal daartoe opgeleide personen, doch daarna zouden zij een half jaar zich stelselmatig voor hun taak hebben te bekwamen door bijwoning van daartoe in te stellen cursussen, welke onder de leiding zouden staan van Inlandsche gouvernementsonderwijzers.

Overzien wij de bovengenoemde veelzijdige taak van de

¹⁾ Zoo o. a. de Heer J. Habbema in de „Aanteekening op de Ind. Begrooting, uitgegeven door de Vereeniging „Nederland en Koloniën” 1913 en 1914.

inlandsche gemeente op Java, dan moet het wel in het oog vallen, welk een belangrijk aandeel zij in de economische ontwikkeling van Java nog zal kunnen hebben. Tevens treft het ons, welk een eigenaardige mengeling van oorspronkelijke volksinstelling en inzetsels van lateren datum en vreemden oorsprong zij is; en dat is niet een van haar minste verdiensten. Immers blijkt daaruit, aan den eenen kant welk een groote mate van plooibaarheid de instelling bezit, en hoeveel van Inlandsche instellingen voor een Westersch bestuursstelsel te maken is; aan den anderen kant, hoeveel inmenging van het Westersche bestuur dergelijke instellingen verdragen kunnen, zonder gansch hun Inlandsch karakter daarbij in te boeten, en dus buiten de Inlandsche maatschappij geplaatst te worden. Bij iedere poging tot economische verheffing der Inlandsche maatschappij zal de Regeering steeds de *dèsa* op haren weg vinden; geenszins als een struikelblok of een steen des aanstoots, maar als een der weinige aanrakingspunten, waar het Westersche Bestuur zijn invloed op de Oostersche maatschappij kan doen gelden ¹⁾.

¹⁾ Wegens gebrek aan plaatsruimte kon de beschrijving van *dèsa*'s, in een bijzonderen rechtstoestand verkeerende, (z.g. „vrije” *dèsa*'s), hier niet meer worden opgenomen.

INHOUD

	blz
Inleiding	3
Geschiedenis.	6
Het bestuur der Javaansche dèsa	13
De ingezetenen.	23
De dèsa en het landbezit	28
De dèsa en het inlandsch landbouwcredietwezen	37
De dèsa en het onderwijs	43
Slotbeschouwing	44

NIEUWE UITGAVE
DER HOLLANDIA-DRUKKERIJ TE BAARN

HAVELOCK ELLIS

De Psychologie der Sexen

De Sexen in hare verhouding tot de
Maatschappij

Vertaald onder toezicht van en met een Inleiding voorzien
door Dr. A. W. VAN RENTERGHEM (Zenuwarts te Amsterdam)

Geautoriseerde Uitgave. — (omvang pl.m. 600 compres gedrukte bladzijden)

Ingenaald f 7.50 — Gebonden in halfleer f 8.50

Met dit boek, dat — ofschoon deel uitmakende van 's schrijvers omvangrijk verzamelwerk „Studies over de Psychologie der Sexen”, een in zich zelf afgerond geheel vormt — wordt het Nederlandsch publiek een uitgave aangeboden van groote beteekenis. De naam HAVELOCK ELLIS is aan de bestudeering van het geslachtsvraagstuk onafscheidelijk verbonden. Dertig jaar van zijn leven heeft de geleerde auteur aan de tot-stand-koming van zijn reuzenplan: een verzamelwerk waarin het uitgebreid terrein van het Geslachtsleven zou belicht worden, gewijd, waarvan vijftien jaren uitsluitend aan het bijeenbrengen van de noodige bouwstoffen.

In „De Sexen in hare verhouding tot de Maatschappij”, waarvan hier de Nederlandsche vertaling wordt aangekondigd, wijst de schrijver op den grooten tegenstand, die zijn arbeid heeft ondervonden, en op de verdachtmaking waaraan hij zelf van de zijde zijner landgenooten is blootgesteld geweest na de verschijning van het eerste deel, zoodat hij zich zelfs genoodzaakt zag om de volgende deelen niet meer in zijn vaderland, maar in het gastvrije en meer liberaal gezinde Amerika te doen verschijnen.

In de Vereenigde Staten, zoomede in Duitschland, vond het werk een goed onthaal, en niet lang duurde het of de schrijver mocht zich in de eer verheugen zijn arbeid, behalve in de Duitsche taal, ook in het Fransch, Spaansch en Italiaansch vertaald te zien.

Wat de practische waarde van het hier aangekondigd boek betreft, zoo volstaan wij met de volgende verklaring, ontleend aan het „Woord Vooraf”

(vervolg om zijde).

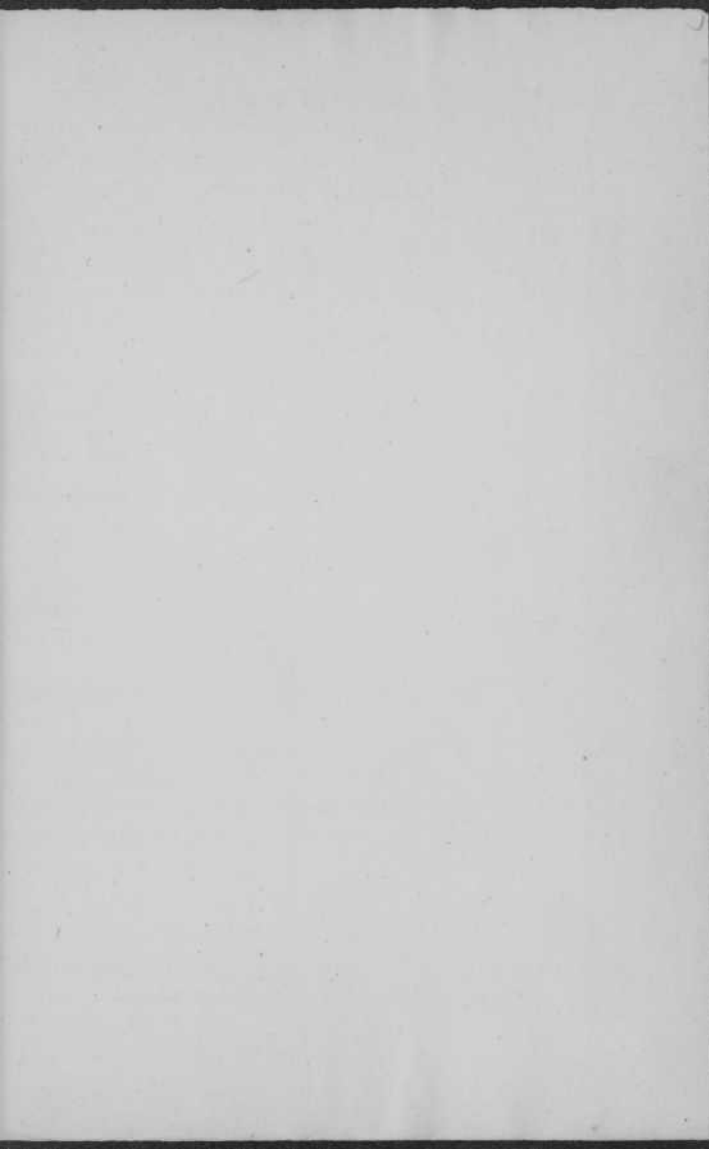
van Dr. A. W. VAN RENTERGHEM: „De aandachtige lezer die dit werk van een geleerden, breeddenkenden vorscher als HAVELOCK ELLIS, tot zijn geestelijk eigendom zal hebben gemaakt, moet tot de overtuiging komen dat hem tot dusverre maar al te veel elementen hebben ontbroken en hij derhalve niet in staat was om zich een deugdelijk inzicht in dit moeilijk vraagstuk te verschaffen”.

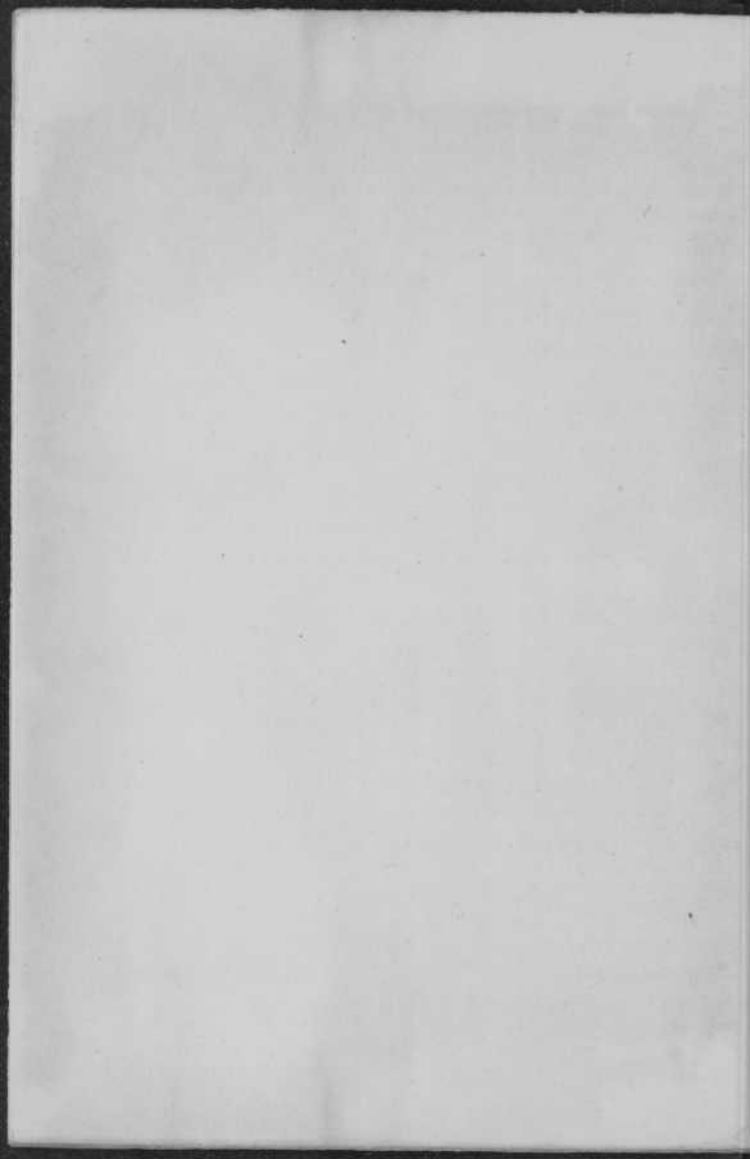
Ongeloofelijk mag het heeten welk een massa materiaal door den auteur is verzameld, gerangschikt en tot een boeiend en goed leesbaar geheel opgebouwd. — Niet alleen tot doctoren, rechtsgeleerden e. d. richt zich dit boek, het is een werk dat door elken ontwikkelden leek, die over 't geslachtsvraagstuk volledig wenschte te worden ingelicht, zal worden ter hand genomen.

INHOUD:

- Eerste Hoofdstuk: **Moeder en Kind.** (blz. 1—32).
Tweede Hoofdstuk: **Sexueele Opvoeding.** (blz. 33—86).
Derde Hoofdstuk: **Sexueele Opvoeding en Naaktheid.** (blz. 87—108).
Vierde Hoofdstuk: **Het waardeeren van de Geslachts-liefde.** (blz. 109—132).
Vijfde Hoofdstuk: **De Beteekenis der Kuischheid.** (blz. 133—164).
Zesde Hoofdstuk: **Het Vraagstuk der Sexueele Onthouding.** (blz. 165—200).
Zevende Hoofdstuk: **Prostitutie.** (blz. 201—290).
Achtste Hoofdstuk: **De Bestrijding der Geslachtsziekten.** (blz. 291—330).
Negende Hoofdstuk: **Geslachts-Zedeleer.** (blz. 331—382).
Tiende Hoofdstuk: **Het Huwelijk.** (blz. 383—462).
Elfde Hoofdstuk: **De Kunst van Liefhebben.** (blz. 463—522).
Twaalfde Hoofdstuk: **De wetenschap der Voortplanting.** (blz. 523—576).
-

 Een prospectus met nog uitvoeriger vermelding van den rijken inhoud van dit boek wordt op aanvraag gaarne gratis toegezonden.

**Een nieuwe, belangrijke geschriften-reeks voor
ieder die het internationale leven van zijn tijd
medeleeft!**

Zoo juist verschenen de eerste nrs. van:

„Staten en Volkeren”

Geschriften over Internationale Politiek van dezen tijd

Bijgebragt door HENRI VAN DER MANDERE

Per serie van 10 nrs. (bij inteeke.) f 3.—; afz. nrs. f 0.45

De tegenwoordige politieke verwickelingen zijn niet te begrijpen, zonder dat men min of meer georiënteerd is op 't gebied der internationale staatkunde. De couranten geven op dit punt te weinig; een goed handboek ontbreekt. Deze nieuwe geschriften-reeks, waaraan uitsluitend bevoegde schrijvers hun medewerking verleen, hoopt een leemte te vullen en aan velen welkom te zijn.

-
- No. 1. **HET PAN-GERMANISME**, door Prof. H. BRUGMANS.
No. 2. **HOE EGYPT E ONDER ENGELAND'S PROTECTORAAT
IS GEKOMEN**, door A. W. STELLWAGEN.
No. 3. **ENGELAND EN DE VEREENIGDE STATEN**, door Dr.
C. TE LINTUM.

Als eerstvolgende nrs. zullen o. a. het licht zien:

Het Poolse Vraagstuk, door den Redacteur.

**De Geschiedenis van het Drievoudig Ver-
bond**, door Mr. Dr. J. B. BREUKELMANS, Referendaris
bij den Raad van State.

De Schending der Belgische Onzijdigheid,
door den Redacteur.

HOLLANDIA-DRUKKERIJ TE BAARN